

DE INDISCHE BUURT

De geschiedenis van Amsterdam-Oost



Ton Heijdra

Dank aan:

De Alliantie, René de Milliano, Museum Het Schip

Colofon

Copyright© 2013

Uitgever:

Vormgeving:

Tekst:

Tondra

Tondra

Tondra

Ton Heijdra

INHOUD

DE OUTEWALER POLDER

De St. Anthonisdijk - Zeeburg - Het Outersdorp -
De Joodse begraafplaats

DE OUDE INDISCHE BUURT

Aanleg Oostelijk Havengebied - Groen wandelpark -
Plan Groenewegen - Archipelwijk - Architect J.E. van der Pek -
Laagbouw Eigen Haard - Architect H.P. Berlage

DE NIEUWE INDISCHE BUURT

Wielerbaan - Uitbreidingsplannen - De Amsterdamse School -
Sloop Ambonplein

GOED GEPOETSTE KOPEREN BRIEVENBUSSEN

Quarantaine inrichting - Het Flevopark - Frisse gevels -
Bertus Aafjes- De Gerardus Majellakerk - Elthetokerk -
Het nieuwe Muiderpoortstation - Het badhuis

ARMOEDE EN OORLOG

Jordaanoproer 1934 - Truien voor de Spaanse Burgeroorlog -
Verzamelen bij het Muiderpoortstation - Keesje Brijde -
Oorlogsmonumenten

ACTIEF VERENIGINGSLEVEN

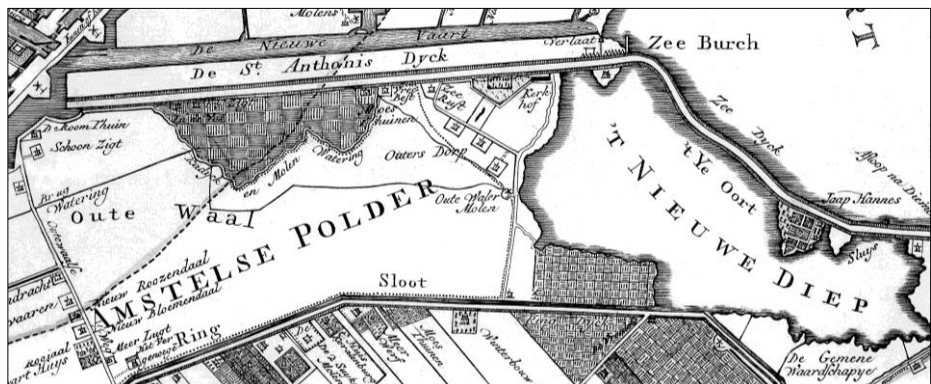
Joop van den Ende - Wijkcentrum Indische Buurt -
Bouw Schellingwouderbrug en aanleg Flevoparkbad - Flevohuis

STADSVERNIEUWING

Stoppen verval - Krakers - De Buurtwinkel - 10 Jaar stadsvernieuwing

NIEUWE IMPULSEN

De familie Bulut - 100 Jaar Indische Buurt - Stedelijke vernieuwing -
Een nieuw hart



Uitsnede Indische Buurt
op kaart van Jan Mol, 1770

DE OUTEWALER POLDER

Groene weilanden, lange sloten, hier en daar boerderijen en in de lucht kwetterende weidevogels. De schilder Rembrandt van Rijn genoot ervan toen hij omstreeks 1650 vanuit Amsterdam over de Zeeburgerdijk naar de Zuiderzee wandelde. Af en toe nam hij zijn rust en begon hij te schetsen. Zo ontstonden beroemde etsen als 'Landschap met hooiberg en kudde schapen' of 'Gezigt langs den St. Anthonisdijk of Diemerdijk'.

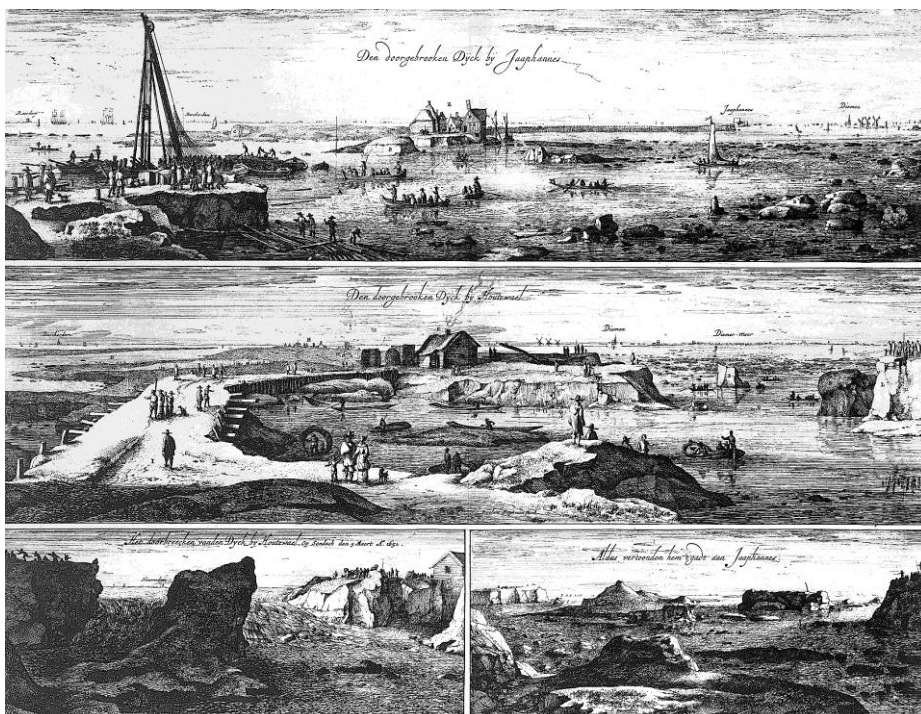
De St. Anthonisdijk

De Indische Buurt heeft een lange geschiedenis. Het gebied was onderdeel van de Outerwaler polder, ook wel Overamstelse polder genoemd. Aan de rand lag een hoge dijk die het achterland beschermde tegen de grillen van het hoge water. Deze dijk is de Zeeburgerdijk, die in een charter van hertog Albrecht uit 1387 voor het eerst als de St. Anthonisdijk wordt aangeduid. Het Oostelijk Havengebied bestond nog niet. Dit was buitendijks rietland dat bij hoog water onder mocht lopen om de kracht van de golven op de dijk te breken. Het hielp niet altijd voldoende want af en toe kon het op de Zuiderzee en het IJ zodanig spoken dat stukken van deze dijk toch werden weggeslagen en de weilanden onder water liepen. Bij een zeer zware storm in 1422 ontstond op deze manier het water 'Het Nieuwe Diep'.



*Zeeburgerdijk, ets 'Landschap met vissertje'
van Rembrandt, ± 1650*

De boeren die achter de dijk woonden, voerden een voortdurende strijd tegen het water. Ze werden van alle kanten bedreigd. Niet alleen vanuit de Zuiderzee, ook vanuit het water van het Watergraafsmeer. Pas in 1631 kwam daar een eind aan toen om dit meer een ringdijk werd aangelegd en het met behulp van molens werd drooggemalen.



Dijkdoorbraak Zeeburger- en Diemerzeedijk, 1651

Niet alle gevaar was daarmee geweken. In 1651 brak de Zeeburgerdijk nog op twee plaatsen door. Achter de gaten ontstonden twee waterplassen die er vervolgens nog jarenlang gelegen hebben en op kaarten werden aangeduid als kleine en grote 'Braak'.

Een ander probleem waar de boeren mee te maken hadden was dat de drassige veengrond verzakte en het noodzakelijk werd om het water uit de polder af te voeren. Daarom werd dwars door de polder een molensloot gegraven, de huidige Javastraat. Bij het Nieuwe Diep kwam een watermolen te staan die met zijn wieken in de wind en een scheprad het overtollige water wegmaalde. Jarenlang deed deze molen zijn nuttige werk. Pas in het stoomtijdperk is de molen vervangen en kwam op dezelfde plek een machinegemaal die jarenlang als polderrioolgemaal gefunctioneerd heeft en nog tot aan de dag van vandaag een opvallende verschijning in het Flevopark vormt.

Zeeburg

De Zeeburgerdijk was niet alleen belangrijk als bescherming tegen het water, al spoedig vormde de dijk ook een belangrijke verkeersroute tussen Amsterdam, Diemen en Muiden. Het was lopend een hele tocht en daarom vestigden zich langs de dijk allerlei herbergen waar de reizigers even konden uitrusten of zelfs overnachten.

Een populaire herberg aan de Zeeburgerdijk was herberg het Dorstige Hert, later ook wel bekend als Het Vosje die net aan het begin van de huidige Indische Buurt stond. In het begin werd deze vooral gebruikt door handelaren die via de Zeeburgerdijk varkens richting de markt brachten. De herberg stond toen nog niet zo goed bekend. De handelaren hadden redelijk wat geld op zak en waren niet vies van een gokje. Het verhaal wilde dat de herberg een schuilplaats was van valseriken die de argeloze bezoekers probeerden uit te kleden. De veldwachter moest regelmatig optreden om aan het bedrog een eind te maken. Later kwam daar verandering in toen de herberg een nieuwe eigenaar kreeg en de herberg ombouwde tot een 'pleziertuin' waar hele families met kinderen heen gingen. Er stond toen een wip, een schommel en een zweefmolen. Op het terras dronken de dames thee en kregen de kinderen een flesje limonade.



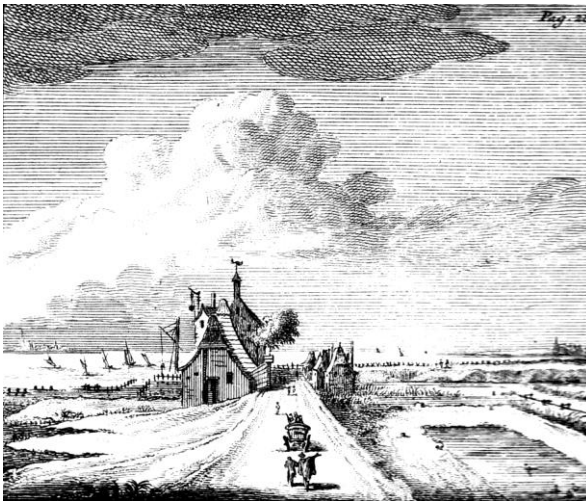
Herberg Het Vosje, 1784

De Zeeburger- of Diemerzeedijk was met enige regelmaat het tafereel van veldslagen. Zo vond hier in 1573 tijdens de belegering van Amsterdam een strijd plaats tussen de Spanjaarden en de Geuzen, de aanhangers van Willem van Oranje. Ter verdediging van de stad is later bij de bocht in de dijk rond 1650 een fort gebouwd: Fort Zeeburg. Dit fort was gebouwd uit steen en had in de onderste vertrekken kanonnen opgesteld staan. Boven in het gebouw zaten luiken van waaruit brandende pekkransen en vuurpotten naar de vijand geworpen konden worden. Erg lang heeft het fort niet op zijn plek gestaan. De stad Amsterdam besloot namelijk de grachtengordel aan te leggen. Er kwam een stadswal met daarop stadspoorten en nieuwe bolwerken. Fort Zeeburg was hierdoor overbodig en kon vervangen worden door een bolwerk aan het eind van de huidige Czaar Peterstraat dat ook de naam Zeeburg kreeg.



Fort Zeeburg, ± 1663

Het oude Fort werd in 1669 gesloopt en maakte toen plaats voor de houten herberg Zeeburg.



Zeeburg aan de Zuiderzee, 1723

In deze bekende herberg kon men heerlijke vis eten en was er prachtig zicht over de Zuiderzee met zijn vele zeilschepen. De herberg is waarschijnlijk in 1675 gebouwd.

Kooplieden uit de verre omtrek kwamen hier om handel te drijven en vissers legden er graag even met hun bootje aan. De stadsdichter Daniël Willink was in 1723 erg enthousiast over deze verandering. In zijn lofzang *De Amsterdamsche Buitensingel* dichtte hij:

*Hoe prykt, gins op den eersten hoek
Des dyks, de Zeeburg, elks behaagen
Daar de oude sterkte, fier en kloek
Pleeg voor alle onheil zorg te draagen;
Nu zal zyn hartverkwiklyke oort
Vermaak en veel genoegen geeven,
Daar Y- en Zeegezicht bekoort,
Waar duizenden van schepen zweeven,
En veele Visschers, af en aan,
Met uitgebreide netten gaan.*



Herberg Zeeburg in 1762

Het Outersdorp

Herberg Zeeburg was gebouwd door de regenten van de Oudezijds Huiszittende Armen, die veel grond in de polder bezaten. Zij hadden ook het privilege om op de dijk varkens te laten lopen en vee te verschepen. De boerderijen die ze bezaten, werden meestal verpacht en met de opbrengst daarvan werd de verzorging van de Amsterdamse armen bekostigd. Een andere grote eigenaar was Het Leprozenhuis. Deze deed ongeveer hetzelfde voor de Amsterdamse lepropatiënten en bezat ook veel grond in de omgeving.



Een polderhuisje aan de weg bij het voormalige Outersdorp, 1922

Verschillende boerderijen stonden aan een gedeeltelijk nog bestaand smal weggetje achter het Nieuwe Diep, in het huidige Flevopark. Hier bevond zich een klein buurtschap dat aangeduid werd als het 'Outersdorp', niet te verwarren met het buurtschap Houtenwaal dat op de plek van de huidige dierentuin Artis lag. Het Outersdorp komt op zeer oude kaarten voor en heeft vermoedelijk deel uitgemaakt van een vroege lintbebouwing richting Diemen. Er woonden voornamelijk boeren die vee hielden. Ze hadden een zwaar leven. Ze stonden 's ochtends vroeg op om de koeien te melken en daarna werd de stal uitgemest. In de zomer werkten ze op het land want dan moest het gras gemaaid en gehooïd worden. In het najaar ging men 'sloten', want het polderbestuur van de Outewaler- of Overamstelse polder verplichtte de ingelanden om de sloten uit te diepen en van kroos te ontdoen. Dit werd tijdens de jaarlijkse schouw nauwgezet gecontroleerd. Wanneer een boer zijn plicht verzaakt had, dan kon hij een forse boete verwachten.



Het Outersdorp vóór de sloop

De stad Amsterdam had aanvankelijk weinig in de polder te vertellen. Naast het polderbestuur waren hier de gemeentes Diemen en Nieuwer Amstel de baas. Pas met de

annexatie van 1896 kwam daarin verandering en werd het gebied bij Amsterdam gevoegd.

Het landelijk karakter van het gebied werd in de loop der jaren wel steeds meer aangetast. Een belangrijke verandering vormde de aanleg van de Nieuwe Vaart in 1649. De Amsterdamse haven verzandde en ingenieurs hadden bedacht dat de aanleg van een breed nieuw kanaal vanaf de Zuiderzee voor meer stroming zou zorgen. Het was een grote misrekening. De verzanding van de haven ging gewoon door. Daarom kreeg de 'Groote Tygracht' een nieuwe functie en werd die geschikt gemaakt voor het lozen van vuil grachtenwater. Bij herberg Zeeburg bouwde men twee watermolens om het grachtenwater naar de Zuiderzee te pompen. Erg lang hebben die hier niet gestaan, want in 1759 werden ze meer richting stad verplaatst. De Nieuwe vaart werd daarop gedeeltelijk gedempt en kreeg toen bijna zijn huidige breedte.



Grafstenen op begraafplaats Zeeburg

De Joodse begraafplaats

Er vonden meer veranderingen in de polder plaats. De Grote Braak werd rond 1723 gedempt en op de vruchtbare zeeklei vestigden zich tuinders die er bloemen en vruchten gingen telen. Ook de Kleine Braak verdween. Het stond bekend als *'een seeker woest brakje lands, groot omtrent twee á drie morgen, geleegen in Houterstrap* (Outersdorp) *bij, of omtrent Zeeburg onder Diemen*. De grond werd in 1714 door de Hoogduitse Joodse Gemeente gekocht om er een begraafplaats aan te leggen. De nieuwe begraafplaats stond niet in hoog aanzien en werd in de volksmond al snel het 'Jodenmanussie' genoemd. De meer gegoede leden van de gemeente kwamen er niet graag en lieten zich liever in Muiderberg begraven. Voor de arme joden in Am-

sterdam was de reis daarheen echter veel te duur. De nieuwe begraafplaats op Zeeburg was daarom vooral voor hen bestemd. Ook werden er kinderen onder de 13 jaar begraven. Van groot praalvertoon was bij begrafenissen zelden sprake, de meesten kwamen in schamele kleren en sommige overledenen werden zelfs in een kruiwagen begraven. Er waren echter veel arme joden in Amsterdam en de Parnassim, het joodse kerkbestuur, moest regelmatig stukken grond bijkopen om de begraafplaats uit te breiden.

Er zijn in de loop der jaren ruim honderdduizend mensen begraven. Pas toen in 1914 in Oud-Diemen een nieuwe joodse begraafplaats werd aangelegd, verloor begraafplaats Zeeburg zijn functie en vonden er nog sporadisch begrafenissen plaats. In joodse ogen is de begraafplaats een 'Beth Haim', een huis van leven, waar men wacht op het leven na de dood. Daarom is het grootste gedeelte van de begraafplaats tot op de dag van vandaag in stand gehouden. Een aantal graven moest in 1956 voor verkeersdoeleinden geruimd worden maar dit gebeurde pas nadat de stoffelijke resten onder streng rabbinaal toezicht elders begraven konden worden.



De schrijver Nescio

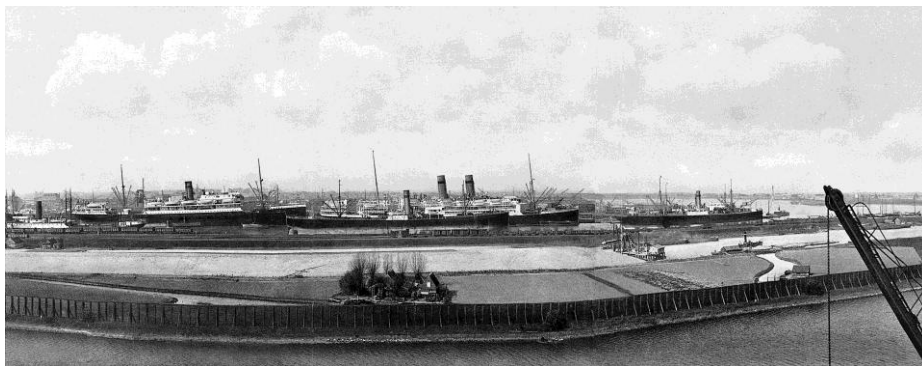
De begraafplaats heeft altijd tot de verbeelding gesproken. De grafstenen waren voorzien van Hebreeuwse teksten waar de meeste Amsterdammers niets van konden begrijpen. Er stonden ook altijd hoge bomen en er was een groot hek die de enige toegang tot de begraafplaats vormde. De schrijver Nescio was ervan onder de indruk. Net als Rembrandt van Rijn enkele eeuwen eerder maakte hij aan het begin van de twintigste eeuw graag lange wandeltochten. In een van zijn verhalen beschrijft hij hoe de weilanden 'bleekgroen en drassig' in de diepte lagen en hoe het 'Jodenkerkhof' met zijn knoestige bomen 'een lila weerschijn' had. Aan dit idyllische landschap werd echter van alle kanten geknaagd. Aan de andere kant van de Zeeburgerdijk werkte men hard aan de aanleg van een nieuwe zeehaven: het Oostelijk Havengebied. De aanleg hiervan zou grote gevolgen hebben, ook voor de toekomst van de Overamstelse of Outewaler polder.

DE OUDE INDISCHE BUURT

Aan het landelijke karakter van de polder kwam spoedig een einde. De oude stadswallen bij de Singelgracht werden geslecht en Amsterdam trad buiten haar vesting. De eerste activiteiten die zich buiten de stadswallen vestigden, waren vaak overlastgevende activiteiten die niet zo goed in de stad pasten, bijvoorbeeld een vuilnisbelt langs de Zeeburgerdijk. Vaak waren het ook bedrijven die fors wilden uitbreiden en in de oude stad geen ruimte meer konden vinden. Zij vestigden zich als eerste in de polder.

Aanleg Oostelijk Havengebied

Een belangrijke ontwikkeling was de aanleg van het Noordzeekanaal en de bouw van de Oranjesluizen waarvoor Koning Willem III op 29 april 1870 persoonlijk de eerste steen kwam leggen. Hierdoor brak een nieuwe tijd aan. Grote zeeschepen konden Amsterdam bereiken en dit betekende dat de haven moest uitbreiden. Ten oosten van de stad werden nieuwe kades aangelegd en nieuwe havenbekkens uitgegraven. Zo ontstond het Oostelijk Havengebied.



Het Oostelijk Havengebied met de laatste polderhuisjes, ±1914

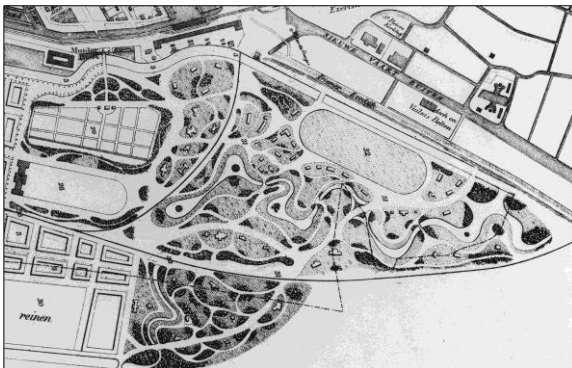
Ook de spoorwegen ontplooiden steeds meer initiatieven. Het Centraal station werd gebouwd en in het Oostelijk Havengebied vestigden zich aan het Spoorwegbassin de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HIJSM) en de Maatschappij tot Exploitatie van Staats Spoorwegen (het Staatsspoor). En dwars door de Overamstelse polder kwam in 1874 als traject van Amsterdam naar Amersfoort een nieuwe spoorweg: de Oosterspoorweg, die de toekomstige grens van de Indische Buurt zou gaan vormen.



Het stationnetje bij begin Javastraat, ± 1910

Groen wandelpark

De toenemende bedrijvigheid trok veel arbeiders. Uit heel Nederland kwam men naar Amsterdam om er te gaan werken. Voor hen waren in de binnenstad te weinig woningen en daarom moesten in de polders nieuwe woningen gebouwd worden. Stadsingenieur J.G. van Niftrik wilde deze ontwikkeling in goede banen leiden en ontwierp voor Amsterdam een groots uitbreidingsplan. Hij ging uit van luxe villabuurten, afgewisseld met arbeiderswijken en industrielocaties. De Indische Buurt was nog niet aangewezen voor bebouwing. De buurt lag dicht bij de Zuiderzee en werd door hem als een ideale locatie gezien voor een groot rij- en wandelpark.



Plan J.G van Niftrik met park, 1867

Het was de bedoeling dat welgestelde Amsterdammers er met hun koets heengingen om er van de frisse Zuiderzeelucht te genieten. Het park moest ongeveer als het Vondelpark worden. De stadsingenieur ging uit van een park in de Engelse landschapsstijl met kronkelende paden, vijvers en bosschages. Bovendien had hij midden in het park een groot exercitieveld voor de Schutterij opgenomen.

Toen zijn plan in 1867 in de gemeenteraad besproken werd, was er veel kritiek. Er moest volgens de gemeenteraadsleden veel te veel onteigend worden en al het groen maakte het plan volgens hen wel erg duur. Het plan werd dan ook niet aangenomen. Stadsingenieur Van Niftrik ontwierp daarop voor de Overamstelse polder een nieuw plan. Dit plan was veel realistischer en ging uit van grote bouwblokken met af en toe een plein. De wethouder van Publieke werken, H.J. van Lennep, vond het plan echter nog te voorbarig en liet het in een la verdwijnen.

Omdat allerlei particulieren met bouwinitiatieven kwamen, ontkwam de gemeente er echter niet aan om snel meer structuur in de stadsuitbreiding te brengen. Daarom werd er een nieuw plan opgesteld, dat - genoemd naar de directeur van Publieke Werken – bekend kwam te staan als Plan Kalff. Dit was een zeer pragmatisch plan en hield het bestaande patroon van sloten en paden in de polder aan. De gemeenteraad heeft dit plan na enige discussie uiteindelijk wel aangenomen.



Bloemisterij Groenewegen bij spoorwegovergang eind Wijtenbachstraat, ± 1902

De uitvoering van het plan beperkte zich lange tijd tot het gebied tussen de Amstel en de Oosterspoorlijn. Hier ontstonden de Dapperbuurt en de Oosterparkbuurt. Aan de andere zijde van de spoorlijn bleef de polder nog ongerept. Pas toen beide buurten bijna voltooid waren, ondernam men stappen om ook hier te gaan bouwen.

De eerste die voor dit gebied een plan ontwikkelde, was de Bouwmaatschappij Nasaukade. Deze particuliere maatschappij wilde tegenover het abattoir aan de Zeeburgerdijk 51 arbeiderswoningen neerzetten. Dit terrein lag nog in de gemeente Diemen en de maatschappij verwachtte dat dit plattelandsdorp weinig eisen aan de bouw zou stellen. In 1896 werd de grond echter door Amsterdam geannexeerd en kreeg de grote stad het hier voor het zeggen. Het Amsterdams gemeentebestuur was weinig ingenomen met het plan van de bouwmaatschappij omdat deze op polderpeil wilde bouwen, en verbood daarom de bouw. De bouwmaatschappij trok zich hier aanvankelijk niets van aan en begon toch met de voorbereidende werkzaamheden. Amsterdam liet dit echter niet over haar kant gaan en legde de bouw gewoon stil. De bouwmaatschappij kon toen niets anders doen dan van het bouwplan af te zien.

Plan Groenewegen

Er waren meer particulieren die hun oog op de polder hadden laten vallen. Een van deze particulieren was de firma Groenewegen en Co die veel grond in de polder bezat. De firma was oorspronkelijk een bloemisterij die alom goed bekend stond. De bouwactiviteiten in het oostelijk stadsdeel brachten deze activiteiten echter in de problemen en daarom besloot men om van de nood een deugd te maken. Een jaar voor de annexatie richtte men zich al tot het Amsterdamse gemeentebestuur met de vraag of deze bereid was om aan de bouwplannen mee te werken. De gemeente wilde dit wel maar vond dat er eerst een meer uitgewerkt uitbreidingsplan moest worden vastgesteld. Daarvoor kwam het gemeentebestuur op 25 februari 1897 met een voordracht. Hierin werd bepaald dat de poldergronden tussen de Oosterspoorlijn en de Israëliësche begraafplaats moesten worden opgehoogd en dat er ter vervanging van de molensloot een polderriool zou worden aangelegd. Bovendien moest er een buizenet komen voor de 'faecaliën-afvoer' en het 'huiswater'. Al deze kosten zouden ten laste komen van de eigenaren van de gronden.



Sloop Herberg Het Vosje, 1901

Op 24 maart 1897 kwam de voordracht in de gemeenteraad en werd het uitbreidingsplan vastgesteld. Hoewel het plan een paar jaar later weer enigszins werd gewijzigd lag de structuur van de Oude Indische Buurt hiermee vast. Het stratenplan baseerde zich op het oude Plan Kalff en dit betekende min of meer een voortzetting van de Dapperbuurt met haar lange en smalle straten.

Archipelwijk

De nieuwe buurt werd in officiële stukken aangeduid met buurt ZZ. Al gauw sprak men echter van de Archipelwijk of de Indische Buurt. Op 10 mei 1900 besloot het gemeentebestuur namelijk om de straten naar eilanden in Nederlands-Indië te noemen: Java, Borneo, Riouw, Molukken, Sumatra, Celebes, Atjeh, Bali, Madura, Banka, Deli en Lombok. Een niet onlogische keuze, want vanuit het aangrenzende Oostelijk Havengebied vertrokken regelmatig grote zeeschepen naar Nederlands Indië. In de gemeenteraad stond de voordracht van het college over de straatnamen dan ook niet ter discussie. Deze voordracht werd op 30 mei 1900 zonder hoofdelijke stemming overgenomen.



Hoek 1^e en 2^e Atjehstraat, ± 1905

Kort op het raadsbesluit tot vaststelling van uitbreidingsplan werd begonnen met de bouw. Voor herberg het Vosje betekende dit in 1901 het definitieve einde. Met kiewagens werd over de Zeeburgerdijk grond aangevoerd om de oude polder op te hogen en in een rap tempo begon men met de bouw van de huizen. De straten die aangelegd werden, waren smal en enigszins gebogen. Alleen de Javastraat spong eruit. Deze straat legde men aan op de plek van de oude molensloot en kreeg in het midden een polderriool. Hierdoor was deze straat iets breder en werd de Javastraat de centrale winkelstraat van de Indische Buurt.



± 1905



±1920



Amsterdam

1e Rijkstraat

± 1920



De Madurastraat, ±1925



Aanleg Oude Indische Buurt, ±1905



1° Atjehstraat, 1930

Architect J.E. van der Pek

Het waren in het begin vooral particulieren die bouwden. In 1902 trad echter de woningwet in werking en kregen verenigingen en stichtingen die in het belang van de volkshuisvesting wilden werken, de mogelijkheid om geld van het Rijk te lenen. De eerste woningbouwvereniging die van deze mogelijkheid gebruik maakte was de coöperatieve bouwvereniging Rochdale, die opgericht was door arbeiders van de paardentram. Haar eerste woningen bouwde ze in de Staatsliedenbuurt maar spoedig volgde de Indische Buurt. In 1911 werden door deze woningbouwvereniging tussen de 1^e Atjehstraat en Balistraat achtentachtig woningen gebouwd. Het ontwerp was van haar vaste architect J.E. van der Pek en werd alom geprezen vanwege de gemeenschappelijke tuin. Vanaf de Molukkenstraat was deze tuin half open en voorzien van twee tuinhuisjes die er als twee poortwachters bij stonden. De aanleg van deze tuin betekende een definitieve afrekening met de bedompte binnenterreinen die zo kenmerkend waren voor de oude stad.



Open woonblok Rochdale, ± 1913

Aansluitend op dit complex bouwde een jaar later de Vereniging Amsterdamsch Bouwfonds. Deze was in 1905 door onder andere de eerste twee Amsterdamse woningopzichteressen, Louise Went en Johanna ter Meulen opgericht. Beiden hadden hun opleiding gehad van Octavia Hill in Engeland en waren van mening dat het zinloos was om mensen woningen te verschaffen als ze die niet goed konden bewonen. Daarom had de vereniging woningopzichteressen, die de bewoners woonbeschaving bijbrachten. Ook deze vereniging werkte vaak samen met de architect Van der Pek en het was bijna vanzelfsprekend dat deze hun woningen in de Indische buurt mocht ontwerpen. De woningen van Rochdale en het Amsterdams Bouwfonds lijken dan

ook behoorlijk op elkaar. Net als bij het complex van Rochdale kwam er een gemeenschappelijke tuin die alleen door een hek van elkander gescheiden was.



Binnenterrein woningen Amsterdams Bouwfonds tussen 1^e Atjehstraat en Balistraat, ± 1929



Balistraat, ± 1935

Laagbouw Eigen Haard

Ook woningbouwvereniging Eigen Haard wilde iets bijzonders. Deze vereniging was opgericht door arbeiders van de fabriek Werkspoor en bouwde haar eerste woningen aan de Zeeburgerdijk. Het ideaal was om voor arbeiders eengezinshuizen te bouwen en daarvoor schakelde ze architect J.H.W. Leliman in. Hij ontwierp een buurtje met 160 woningen die slechts één benedenhuis en één vrij bovenhuis hadden. Het complex dat bekend kwam te staan als Indië I vormde als het ware een dorpje in de wijk. Bijzonder in het project is dat er ook elektriciteit werd aangelegd. Hierdoor hadden de bewoners geen last meer van walmende petroleumlucht, kwetsbare gaskousjes of ontploffingen bij het aansteken. Alleen het lichtknopje hoefde nog maar omgedraaid te worden.



± 1920

Aansluitend op Indië I bouwde Eigen Haard aan de Zeeburgerdijk wat hogere bebouwing: Indië 2. Ook realiseerde de Bouwmaatschappij tot verkrijging van Eigen Woningen in de directe omgeving enkele complexen. Deze stonden wel bekend als de Dubbeltjeswoningen. Oorspronkelijk was deze vereniging opgezet om bewoners aan een eigen woning te helpen. De huurders moesten hiervoor wekelijks naast de huur een dubbeltje betalen. Dit geld ging in een grote pot en het was de bedoeling dat regelmatig woningen werden uitgeloot, waarvan de huurder vervolgens eigenaar kon worden. Het stimuleren van privébezit lag echter gevoelig binnen de arbeidersbeweging en al spoedig stopte men met het uitloten. Bovendien kwam de maatschappij in financiële problemen, die alleen opgelost konden worden door de woningen te blijven

verhuren. In 1907 werden dan ook de statuten van de maatschappij gewijzigd en koos de bouwmaatschappij definitief voor 'collectief' in plaats van 'individueel' eigendom. De woningen die in de Indische Buurt vanaf 1912 gereed kwamen zijn dan ook allemaal huurwoningen. Architect A.W. Weissman mocht de voorgevels ontwerpen terwijl het bouw bureau van de bouwmaatschappij de rest van het ontwerp voor zijn rekening nam.



Lampongstraat, ± 1920

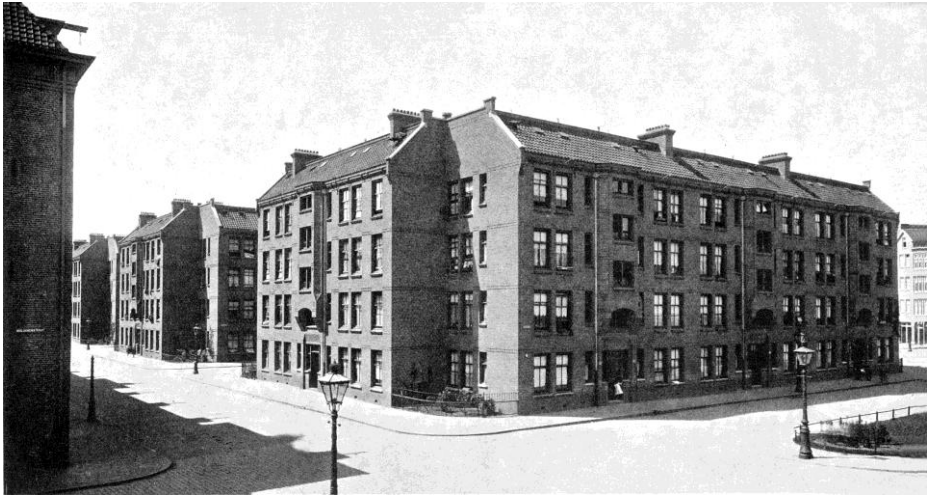


Gevelstenen in de buurt

Meer woningbouwverenigingen bouwden in de Indische Buurt. Alle zuilen van het maatschappelijk leven waren wel vertegenwoordigd. De katholieke woningbouwver-

eniging Het Oosten bouwde met de architecten M.J.E. Lippits, N.H.W.Scholte en J.J.L. Moolenschot drie verspreide blokjes voor het katholieke volksdeel en de woningbouwvereniging van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HIJSM) bouwde samen met architect W. Greve voor haar personeel 84 woningen tussen de Bankastraat, Madurastraat en de Sumatrastraat.

Architect H.P. Berlage



De Berlage blokken, ± 1920

Een bijzonder monumentaal complex werd in 1916 gerealiseerd aan het Javaplein door de in 1908 opgerichte vereniging De Arbeiderswoning. Deze woningbouwvereniging zette zich er speciaal voor in om voor de allerarmsten te bouwen. In de meeste woningen van de andere woningbouwverenigingen woonden toch de wat beter verdienende arbeiders. Voor arbeiders met onregelmatig werk, zoals in de haven, waren deze huren niet op te brengen. De Arbeiderswoning probeerde hier iets aan te doen. Met behulp van een ‘sociale achterlijkheidsbijdrage’ van het Rijk bouwde zij huizen met een lage huur. Hoewel de woningen niet te luxe mochten zijn, werden toch de beste architecten gevraagd om voor de vereniging te bouwen. Voor de Indische Buurt schakelde de vereniging de beroemde architect H.P. Berlage in, die eerder al naam had gemaakt met de bouw van de nieuwe Amsterdamse Beurs en het vakbondsgedouw van de diamantbewerker. Ondanks zijn krappe budget wist hij de woningen toch een extra kwaliteit te geven. In het complex kwamen vooral grote gezinnen te wonen, die afkomstig waren uit krotwoningen. Het verhaal wil dat de kinderen nogal baldadig waren. In de buurt kreeg het complex dan ook al gauw de bijnaam het ‘Fort

van Sjako', een naam die afgeleid was van de beruchte Amsterdamse rover Jacob Frederik Mulder die rond 1700 leefde en als een soort Robin Hood de geschiedenis is ingegaan..

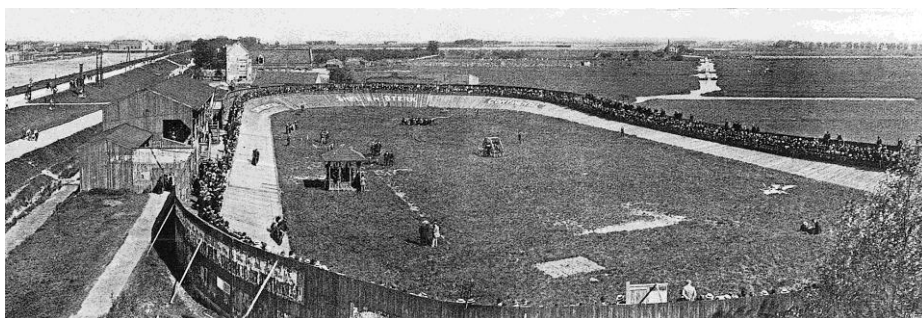
Ondanks alle goede bedoelingen, lukte het De Arbeiderswoning niet om haar bewoners in toom te houden. Het bestuur van de Arbeiderswoning klaagde erover dat er veel in haar complexen vernield werd en dat verschillende bewoners de huur niet wisten of konden betalen. Omdat de exploitatie op deze manier niet vol te houden was, heeft de Gemeentelijke Woningdienst de huizen uiteindelijk overgenomen. Een woningopzichteres werd toen aangesteld, die streng tegen wangedrag ging optreden.



±1910

DE NIEUWE INDISCHE BUURT

De woningbouw in de Indische Buurt beperkte zich tot 1920 voornamelijk tot het gebied rond de Javastraat. De Eerste wereldoorlog brak in 1914 uit en hoewel Nederland neutraal was merkte het wel de gevolgen van de oorlog. De bouwmaterialen werden schaars en particulieren zagen massaal af van investeringen. De bebouwing van de rest van de polder duurde dan nog even.



De wielervedstrijd aan de Zeeburgerdijk, ± 1915

Wel had de bouwmaatschappij Nassaukade aan de Zeeburgerdijk in 1901 een grote houten wielervedstrijd aangelegd. Op zondagmiddag was het hier vaak een drukte van jewelste want dan werden er wielervedstrijden verreden. Vaak werd er gestreden om de borsten van een van de slaggers of de ontbijtkoeken van een van de bakkers van de Indische Buurt. Bij belangrijke wedstrijden gebeurde het wel dat na de afloop de winnaar omhangen werd met kransen en in een open rijtuig over de Zeeburgerdijk reed.

Wielervedstrijd

De baan werd niet alleen voor wielervedstrijden gebruikt. Er vonden af en toe ook grote evenementen plaats. Zeer populair waren de optredens van de 'bedoeïnen' die elkaar in schitterende capes en bewapend met lansen en karabijnen op vurige paarden achtervolgden. De wielervedstrijd was niet erg stevig en het gebeurde regelmatig dat de planken losschoten. Timmerlieden moesten er dan aan te pas komen om de baan te fatsoeneren. Met de oprukkende bebouwing kon het dan ook niet uitblijven dat de wielervedstrijd gesloopt zou worden. In 1915 was het zo ver. De laatste wedstrijd werd er gehouden en oud en vermolmd werd het complex afgebroken.

Uitbreidingsplannen

Enkele particulieren dienden plannen in om het nog resterende landelijk deel van de Indische Buurt te mogen bebouwen. Al in 1912 schreven drie grondeigenaren een brief aan het gemeentebestuur met het verzoek om hier grond in exploitatie te mogen nemen. Hierbij was ook de Maatschappij voor Grondbezit en Grondcrediet waarvan de eerder genoemde Groenewegen de directeur was. Zij lieten P.H. van Niftrik - niet te verwarren met de eerder genoemde J.G. van Niftrik- een plan opstellen. De gezondheidscommissie die het plan moet beoordelen, was niet erg enthousiast en wilde voorkomen dat er een 'naargeestige steenwoestijn' met kazernewoningen zou ontstaan. Naar aanleiding van deze kritiek besloot het gemeentebestuur een nieuw plan op te laten stellen. Dit gebeurde door de architect J.M. van der Mey, die net zijn be-roemde Scheepvaarthuis had voltooid en als adviseur in dienst was gekomen van Publieke werken. Zijn schets voor de Overamstelse polder ging uit van grote bouw-blokken met hier en daar scholen, enkele gemeentegebouwen en een katholieke kerk. De gezondheidscommissie was hierover redelijk tevreden en ging met enkele kleine wijzigingen akkoord met het plan.



Plan Publieke Werken, 1918

Het plan werd echter niet uitgevoerd. Dit keer lagen de directeurs Andries Wilhelm Bos van de Dienst Publieke Werken en Arie Keppler van de Gemeentelijke Woningdienst dwars. Beide vonden namelijk dat er een meer uitgewerkt plan moest komen. Publieke werken ging daarop aan het werk en kwam in 1918 met een nieuw

uitbreidingsplan. Dit plan was gebaseerd op het plan van Van der Mey maar had minder grote bouwblokken.



A.W. Bos

De Molukkenstraat werd erin doorgetrokken richting Ringvaart en de Insulindeweg stond er al als een brede en groene allee in opgenomen. Op 9 oktober 1918 werd het plan zonder enige discussie door de Gemeenteraad ter kennisgeving aangenomen. Vanaf dat moment vormde het de basis om tot onteigening van de gronden in de polder over te gaan.

Toch kwam het wederom niet tot bouwinitiatieven. Opnieuw lag Arie Keppler van de Gemeentelijke Woningdienst dwars. Hij was in een felle strijd verwickeld met de Dienst Publieke Werken over de vraag wie de zeggenschap had over de stadsuitbreiding in Amsterdam. Omdat het uitbreidingsplan van de Indische Buurt

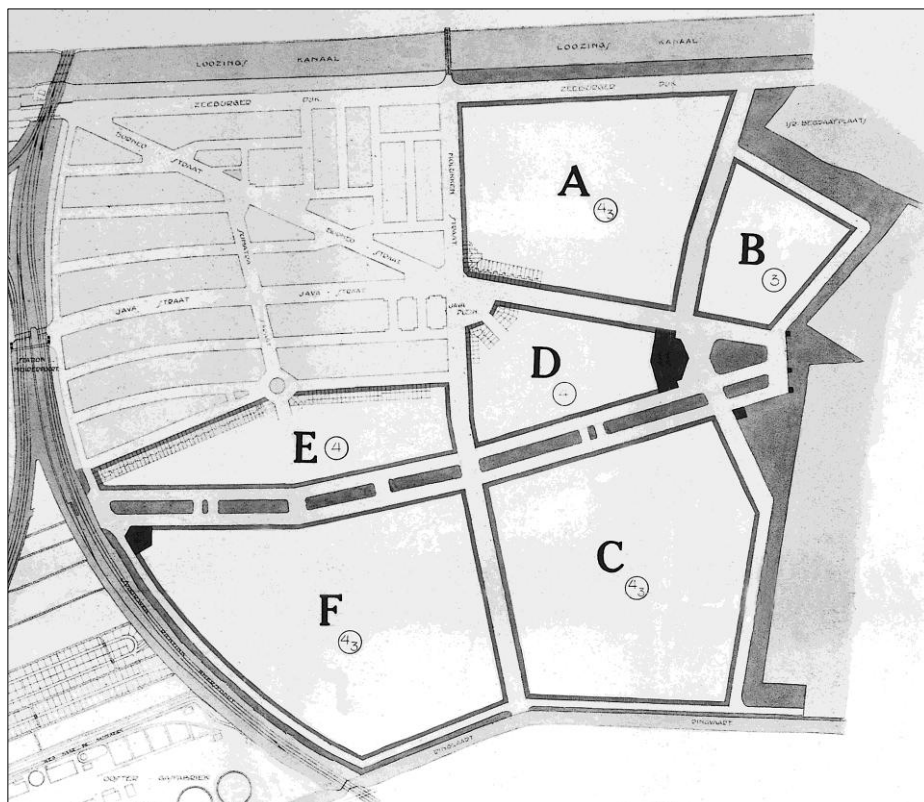
opgesteld was onder de verantwoordelijkheid van directeur Bos van de dienst Publieke Werken, kwam hij al spoedig met het voorstel om het plan weer te herzien. Hij stelde voor om een globaal plan te ontwikkelen, waarin alleen de hoofdlijnen werden vastgelegd. Zijn dienst zou dan vervolgens de bebouwingsplannen voor de terreinen mogen uitwerken. Of het heeft meegespeeld dat Arie Keppler de zwager was van wethouder Wibaut weten we niet, maar hij kreeg gedeeltelijk zijn zin.

Een heel nieuw plan kwam er weliswaar niet maar er werd wel afgesproken om een op het uitbreidingsplan gebaseerde 'Geraamte Plan' voortaan als uitgangspunt te nemen voor de verdere planontwikkeling. Het was een compromis dat bij de verdere bouw van de Indische Buurt nog regelmatig tot conflicten zou leiden.



A. Keppler

De Dienst Publieke Werken liet zich niet onmiddellijk aftroeven en besloot de blokken A tot en met E van het Geraamteplan nader te detailleren met bebouwing. Dit bebouwingsplan werd in januari 1920 gepresenteerd. In een bijgevoegde brief liet directeur Bos weten dat het ontwerpen van uitbreidings- en bebouwingsplannen een taak van zijn dienst was en dat de Woningdienst zich alleen mocht bemoeien met die blokken, die door de dienst zelf werden gebouwd.



Het geraamteplan voor de Nieuwe Indische Buurt

Arie Keppler op zijn beurt was van deze reactie niet onder de indruk en kwam op 2 februari 1922 met een eigen nota waarin hij zijn ideeën ontvouwde voor de toekomstige bebouwing van de Indische Buurt. Op basis van het Geraamteplan kwam hij met allerlei aanbevelingen over hoogte, typen en soorten bebouwing.

Hoewel de commissie van Bijstand aanvankelijk met zijn aanbevelingen akkoord ging, bracht Publieke Werken vervolgens toch weer wijzigingen aan. De inmiddels als opvolger van Wibaut aangetreden wethouder van volkshuisvesting, Monne de Miranda, moest om aan de onderlinge twisten een einde te maken toen persoonlijk in het

conflict ingrijpen. Op zijn voorstel besloot B&W voor de Indische Buurt een speciale commissie in het leven te roepen. De taak van deze commissie was om een 'harmonische bebouwing' en 'een goed stadsbeeld' te verzorgen dat goed aansloot op de al bestaande bebouwing van de buurt. Deze commissie werd uiteindelijk verantwoordelijk voor de uitwerking van het stratenplan. Het voorstel waar de commissie op 22 februari 1923 mee kwam, werd daadwerkelijk uitgevoerd en vormt nog altijd de basis van het huidige stratenpatroon in de Indische Buurt.

De Amsterdamse School

De regering in Den Haag stond nogal kritisch tegenover het Amsterdamse volkshuisvestingbeleid. De regering was voorstander om particulieren meer te laten bouwen. Er moest bezuinigd worden op de hoge uitgave aan woningwetwoningen en daarom werd op het Amsterdamse gemeentebestuur een beroep gedaan het beleid te wijzigen.

Naar aanleiding hiervan besloot het college van B&W om de helft van de woningen voor particuliere 'eigenbouw' te reserveren. De andere helft mocht door woningbouwverenigingen gerealiseerd worden. De woningbouwverenigingen HIJSM, Eigen Haard, Het Oosten en Dr. Schaepman startten al met de voorbereidingswerkzaamheden. Al gauw bleek dat de grondprijs voor de nieuwe woningen in de Indische Buurt zo hoog werd dat er geen betaalbare arbeiderswoningen gerealiseerd konden worden.



De billen van Wijdeveld, 1926

Daarom werden de plannen door de woningbouwverenigingen ingetrokken en mochten particulieren alle woningen gaan bouwen.

De bouw gebeurde tussen 1923 en 1934 in rap tempo. De bouw sloot aan bij de heersende architectuur stijl van De Amsterdamse School. Hierbij was veel aandacht voor de detaillering van de gevel. Bakstenen en dakpannen waren meer dan bouwmaterialen, ze waren ook een middel om nieuwe vormen te creëren. De Amsterdamse School architecten gebruikten voor hun creaties in de Indische Buurt een keur aan materialen. Naast de traditionele bakstenen werd ook hout, siersmeedwerk en glas-in-lood toegepast.

In de Indische Buurt was de bebouwing niet zo expressief als bij Het Schip in de Spaarndammerbuurt of het Dageraadcomplex in Plan Zuid. Toch kwam er fraaie architectuur tot stand. Vooral het architectenduo Z.D.J.W. Gulden en M. Geldmaker was zeer actief en bouwde menig huizenblok. Een juweeltje was het complex 'de billen van Wijdeveld' dat in 1925 op de hoek van de Insulindeweg en de Celebesstraat gebouwd werd. Dit complex van de vooraanstaande Amsterdamse School architect H. Th. Wijdeveld vormde jarenlang de karakteristieke toegang tot de Indische Buurt. Een ander opvallend complex kwam in hetzelfde jaar gereed en stond op de hoek van de Gorontalostraat en de Javastraat.



± 1930

Dit gebouw was ontworpen door de architect Dick Greiner en geheel van beton. Het was duidelijk geïnspireerd op de architectuur van de beroemde Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright en werd in menig boek over architectuur afgebeeld.



Hoek Javastraat en Gorontalostraat van architect Dick Greiner, 1925



Molukkenstraat, ± 1939



Valentijnkade, ± 1935



Insulindeweg, ± 1932

De Amsterdamse School beperkte zich niet alleen tot woonhuizen. Ook openbare gebouwen werden in deze stijl gerealiseerd, bijvoorbeeld de Batjanschool die in de Batjanstraat gebouwd werd, en de Ternateschool en de Anthonie van Diemenschool op het Javaplantsoen.



Scholen Javaplantsoen, ± 1939



Riouwstraat, ± 1931



Slechte woningen aan het Ambonplein worden in 1936 gesloopt

Sloop Ambonplein

Hoe mooi de gevels van de huizen ook waren, de kwaliteit van de huizen liet veel te wensen over. De particuliere bouwers wilden hun geïnvesteerde geld snel terug zien en namen weinig tijd om de grond waarmee de polder werd opgehoogd, te laten inklinken.

Ook was er sprake van zwendel waarbij slechte bouwmaterialen en te korte heipalen gebruikt werden. Het gevolg was dat verschillende huizen al spoedig na de bouw gingen verzakken en scheuren toonden. Bij een complex aan het Ambonplein was dit zo erg dat de woningen in 1936 al weer gesloopt moesten worden.



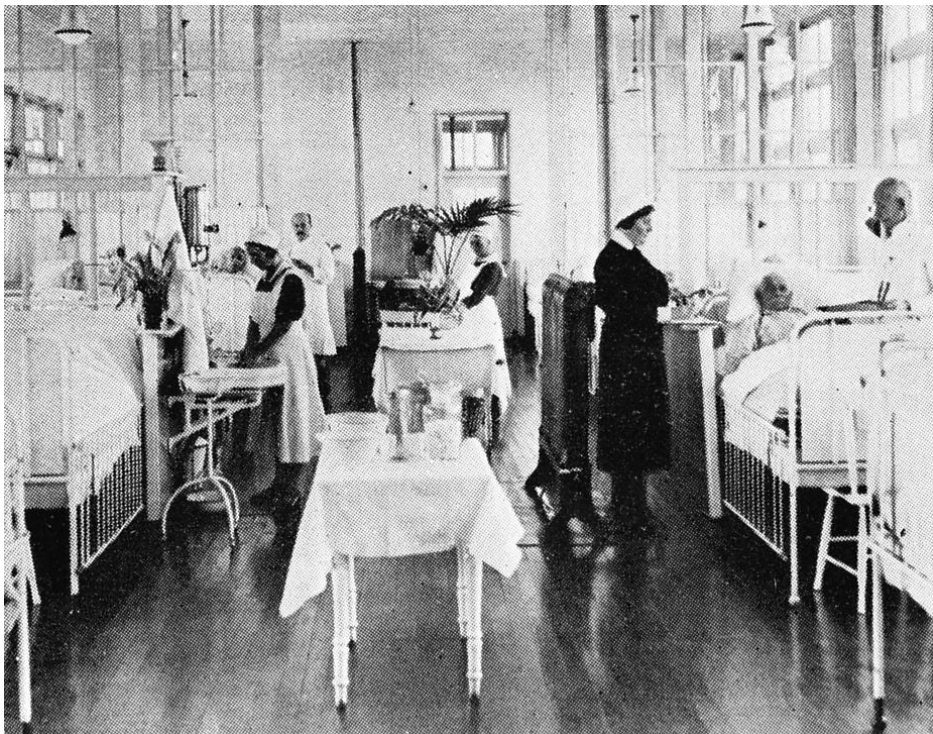
Ontsmettingsmolen, barakken en observatiezalen in de quarantaine inrichting, 1916

GOED GEPOETSTE KOPEREN BRIEVENBUSSEN

In 1934 was de Indische Buurt af en hadden de bouwers het oude polderland-
schap omgetoverd in een nieuwe wijk met huizen, scholen en kerken. De eni-
ge uitzondering vormde de omgeving van de Joodse begraafplaats. Toch bleef
ook hier niet alles hetzelfde.

Quarantaine inrichting

Aan het eind van de Zeeburgerdijk, ongeveer ter hoogte van de Joodse begraafplaats,
werd in 1916 een quarantaine inrichting gebouwd die bestond uit houten barakken.
Deze was eigenlijk bedoeld ter observatie van zeelieden maar werd al spoedig ge-
bruikt voor de verpleging van mensen met besmettelijke ziektes zoals tuberculose,
schurft en luizen.



Ziekenzaal quarantaine inrichting Zeeburgerdijk, 1933

Mensen met deze ziektes vormden een ernstig besmettingsgevaar en daarom was de inrichting voorzien van een grote schouten schutting. De patiënten konden hierdoor absoluut geen contact hebben met andere mensen. Op deze wijze heeft de quarantaine inrichting vele jaren dienst gedaan. Na de Tweede wereldoorlog werd in de barakken nog een kindersanatorium gevestigd en in de jaren vijftig veranderde de functie in kraamafdeling voor het Wilhelmina Gasthuis.



De Zeeburgerdijk met omheinde barakken, 1922

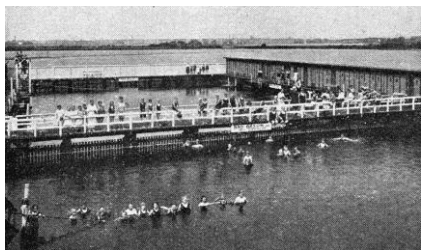
De vrees voor besmettelijke ziektes was vroeger erg groot. Als mensen roodvonk of mazelen hadden kon het zelfs al gebeuren dat het de hele familie verboden werd om hun huis te verlaten.

De gezondheidsdienst zag er op toe dat goederen van mensen met een besmettelijke ziekte zorgvuldig gedesinfecteerd werden. Hiervoor werd in 1914 aan de Zeeburgerdijk bij de toegangsweg naar het Oostelijk Havengebied een ontsmettingsoven gebouwd. Besmette voorwerpen, zoals beddengoed en kleding, werden hier een half uur aan een kokendhete waterdamp blootgesteld, om daarmee alle bacteriën te doden.

Het Flevopark

In de omgeving van de Joodse begraafplaats vonden meer veranderingen plaats. Daar waar ooit de boerderijtjes van het Outersdorp lagen werd het landschap zodanig ingericht dat de Indische Buurters er voortaan konden gaan recreëren.

Al in 1901 werd in het water van het Nieuwe Diep een drijvend zwembad aangelegd. Hier mochten toen nog alleen mannen zwemmen. De vrouwenemancipatie was echter niet te stuiten en in hetzelfde jaar dat vrouwen algemeen kiesrecht kregen, 1917, werd het zwembad fors uitgebreid en konden er ook vrouwen terecht. Jarenlang was het een ware trekpleister waarvan Indische Buurters veelvuldig gebruik maakten.



Zwembad Nieuwe Diep, 1927

Velen gingen ook in de omgeving wandelen want hier was een gloed nieuw park aangelegd. Dit park stond in het begin wel bekend als het Zuiderzee- of Nieuwe Dieppark, maar kreeg vanaf 1943 officieel de naam Flevopark. Het initiatief tot aanleg stamde van de bekende bioloog en schoolmeester Jac. P. Thijsse. Hij deed zijn voorstel al in 1908 maar zijn plan kwam pas vanaf 1919 tot uitvoering. De werkloosheid was toen groot en de aanleg van het nieuwe park werd als een goed werkgelegenheidsproject gezien waarbij werklozen uit de hele stad konden worden ingezet. Als onderdeel van het nieuwe park kwam er ook een groot sportterrein. Verschillende voetbalverenigingen gingen hier spelen en tijdens de Olympische Spelen van 1928 werd het door een aantal landen gebruikt als trainingsveld.

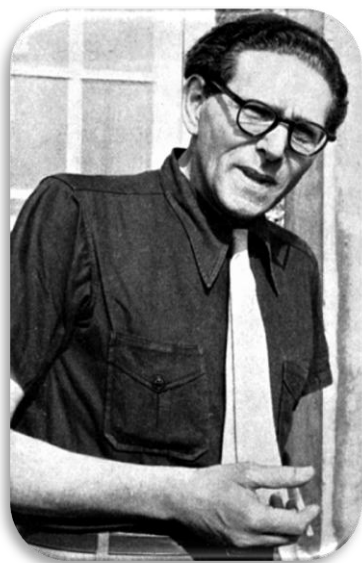


Hekkepoortje bij begin Flevopark, 1938

Bij de hoofdingang van het park kwam het Hekkepoortje te staan. Dit poortje had vroeger dienst gedaan als afsluiting van de brug over de Singelgracht bij de Muiderpoort en stamde nog uit de tijd dat er hier tol geheven werd. In verband met de afschaffing van de tolheffing en de toename van het verkeer, moest het daar in 1898 wijken. Na jarenlang in opslag gelegen te hebben kreeg het in 1938 uiteindelijk zijn nieuwe functie als toegangspoort voor het park.

Frisse gevels

De nieuwe bewoners van de Indische Buurt waren zeker niet de armsten. De particuliere bouw had ervoor gezorgd dat er vooral kleine middenstanders, kantoorbedienden, ambtenaren en de wat meer geschoolde arbeiders woonden. De schrijver Maurits Dekker die in de jaren twintig een boekwinkeltje op de Molukkenstraat exploiteerde, vond de buurt nogal 'klein-burgerlijk'. De gevels waren er volgens hem fris en alle deuren hadden er blinkend gepoetste koperen brievenbusplaten. Als je Amsterdam met een honingraat van darren en werkbijen vergeleek, dan woonden voorbij het spoor volgens hem vooral 'werkbijen'.



Maurits Dekker

De Indische Buurt was wel een levendige wijk. Overal waren winkeltjes waar kruideniers, bakkers, slaggers en melkboeren gevestigd waren. En op straat liepen venters met handkarren die luidkeels met hun waren ventten. Er was zelfs een markt maar hier waren de winkeliers van de Javastraat niet erg over te spreken want zij vonden dat maar oneerlijke concurrentie.



De Sumatrastraat met winkeltjes, ± 1940

Bertus Aafjes

Het leven van de bewoners was in de jaren twintig en dertig nog duidelijk gestructureerd. De religieuze of maatschappelijke levensbeschouwing bepaalde waar je bij hoorde. Daarbij had iedere zuil zijn eigen voorzieningen. Dit gold in het bijzonder voor het katholieke volksdeel. De schrijver Bertus Aafjes heeft dat in zijn boek ‘De Amsterdamse kijkdoos’ treffend verwoord.



Borneostaat, ± 1921



Bertus Aafjes werd geboren op 12 mei 1914 op Borneostraat 32 en zag de buurt met eigen ogen veranderen. Zijn ouders waren katholiek en gingen ter kerke in het katholieke noodkerkje op de hoek van de Sumatrastraat en de Borneostraat, later ook wel bekend als het Bavohuis. Vanaf de houten veranda van zijn ouderlijk huis kon hij regelmatig de Gregoriaanse gezangen horen. Ook rook hij de wierookgeuren die uit de open kerkraden naar buiten kwamen. Bertus Aafjes schreef dat het hem als kind met trots vervulde dat ook niet katholieken zijn geloof konden horen en ruiken.

Bertus Aafjes

Zelf was hij in dit noodkerkje gedoopt, bezocht er regelmatig de mis en kwam er wekelijks voor zijn godsdienstonderwijs. Vanzelfsprekend ging hij in de buurt op school, eerst de Bankaschool en later de Joan Maetsuykerschool, naast de quarantaine-inrichting aan de Zeeburgerdijk. Deze laatste school maakte erg veel indruk op hem want de school was geheel van hout en had een rieten dak. De school onderscheidde zich daardoor volledig van de andere scholen in de buurt. Het gevolg was echter wel dat school gevoelig was voor brand en op een dag zonder verklaarbare reden afbrandde.



Cornelis Speelmanschool op de Zeeburgerdijk, 1922

De Gerardus Majellakerk

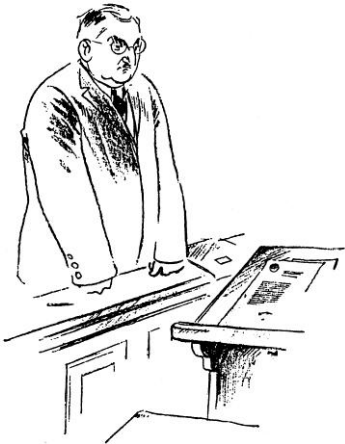


De uitbreiding van de Indische Buurt zorgde ervoor dat het aantal katholieken gelovigen fors toenam. Het noodkerkje was hierdoor spoedig te klein en er ontstond de behoefte aan een grote kerk. De architect Jan Stuyt kreeg de opdracht om de nieuwe kerk te ontwerpen. Hij kwam met een imposante koepelkerk midden in een rooms blok. Stuyt beperkte zich niet alleen tot de kerk. Hij ontwierp ook een school, een pastorie en een klooster voor de zusters van St. Theresia die het katholieke onderwijs verzorgden. Aanvankelijk wilde de architect ook een toren bij de kerk maar hiervoor ontbrak het geld.

Op 8 december 1926 vond de inzegening van de nieuwe kerk plaats. Het was een feestelijke gebeurtenis. Vanuit het houten noodkerkje trok men op die dag in een grote processie door de straten naar de nieuwe kerk waar vervolgens plechtig de eerste kerkdienst werd gehouden.

De kerk kwam in 1929 nog een keer negatief in het nieuws, want er bleek een ernstige misdaad gepleegd. Alle kranten schreven erover en ook Bertus Aafjes kwam er in zijn Amsterdamse Kijkdoos op terug. Aanvankelijk leek het een gewoon ongeluk. Na een zware storm gingen namelijk twee leidekkers het dak repareren en viel er een dodelijk naar beneden. Normaal zou de kous hiermee af zijn maar na anderhalf jaar wilde de compagnon van de gestorven leidekker een compagnonverzekering afsluiten. De verzekeringsagent ging daarop informatie inwinnen over eventuele risico's en kwam er achter dat de leidekker na de dood van zijn collega een fors bedrag van de verzeke-

ringen uitgekeerd had gekregen. De politie heropende toen het onderzoek en ontdekte via een autopsie dat de schedel van de leidekker was ingeslagen voordat hij omlaag stortte. De rechtszaak die toen volgde kreeg veel publiciteit en leverde de leidekker een veroordeling tot levenslang op.



De leidekker in de rechtbank



± 1930

Elthetokerk



De Elthetokerk, ± 1930

Niet alleen de katholieken waren goed in de buurt vertegenwoordigd. Dat gold ook voor andere geloven. De joodse bewoners hadden een kleine synagoge - eerst in de Molukkenstraat en later de Insulindeweg - en de Evangelisch Lutherse gemeenschap bezat sinds 1930 de door de architect Cornelis Kruyswijk ontworpen Rogatekapel in de Toministraat. De gereformeerden die wel twee scholen in de buurt hadden, wilden niet voor de andere geloven onderdoen en kamen met het plan om ook een grote kerk te bouwen. Hiervoor hadden ze het Ceramplein op het oog. Vanwege protesten moesten ze hiervan echter afzien. De bewoners vonden het plein namelijk veel te klein voor een grote kerk.

De hervormden hadden meer succes dan de gereformeerden. Op 20 december 1913 kreeg zij de beschikking over een eigen wijkgebouw in de Javastraat en een aantal jaren later vond de opening van een eigen school plaats, de Elthetoschool. Hier bleef het niet bij. Ook bij de hervormden nam het aantal gelovigen door de nieuwbouw toe en ontstond de behoefte aan een grotere kerk. Met kleine bijdragen van gemeentelieden, loterijen en bazaars, werd het geld bijeen geschraapt en kon men een stuk grond op de hoek van de Insulindeweg en de Kramatweg kopen. Architect Cornelis Kruyswijk werd gevraagd om de kerk samen met een domineeswoning en 132 gewone woningen te ontwerpen. Op 20 september 1929 was het zo ver en werd de nieuwe kerk in aanwezigheid van koningin Wilhelmina, prins Hendrik en de burgemeester

officieel als Elthetokerk ingewijd. Iedereen was lovend. Ondanks de geringe oppervlakte maakte de kerk een ruime indruk en had het orgel een prominente plaats.

De joodse gelovigen waren eveneens prominent in de buurt aanwezig. Zo was de vereniging Rechouwous actief die culturele activiteiten en godsdienstlessen organiseerde. Ook bezat de vereniging een kleine synagoge, eerst aan de Molukkenstraat en later aan de Insulindeweg. Toen in 1928 een grote nieuwe synagoge aan de Linnaeusstraat werd gebouwd, gingen veel joodse bewoners daarheen en liepen de activiteiten van Rechouwous in de Indische Buurt aanzienlijk terug.



Het oude Muiderpoortstation met loopbruggen, nog bij de Javastraat

Het nieuwe Muiderpoortstation

Er was één probleem in de buurt, dat iedereen bezig hield. Dit betrof de spoorwegtoegangen naar de buurt. De Oosterspoorlijn lag nog gelijkvloers en er was een klein stationnetje bij het begin van de Javastraat. Door de toename van het treinverkeer richting Oostelijk Havengebied, gebeurde het wel dat de spoorwegbomen meer dan een kwartier achter elkaar dichtwaren. Als oplossing werd aanvankelijk bij het stationnetje een loopbrug over de sporen gebouwd maar die was niet ideaal. Fietsers konden er geen gebruik van maken en voetgangers gleden er soms bij regen en ijszel uit. De buurtvereniging Ceram, die op het Ceramplein gevestigd was, ging zich daarom

inzetten om de sporen verhoogd te krijgen. Samen met de buurtverenigingen uit de Oosterparkbuurt en de Watergraafsmeer richtte zij een actiecomité op: Celiwa (CE-ram –Linnaeus- Watergraafsmeer). Ook de lokale afdeling van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) bemoeide zich ermee en organiseerde over het onderwerp een grote protestvergadering in het Bavohuis. De protesten hadden resultaat want in 1931 besloot de regering het probleem goed aan te pakken. Ze besloot het spoor vijf meter op te hogen en bij de hoofdtoegangswegen viaducten te bouwen. Voor het oude Muiderpoortstationnetje aan het begin van de Javastraat betekende dit het einde. Er kwam naar ontwerp van architect H.G.J. Stelling een nieuw Muiderpoortstation aan het Oosterspoorplein, waar niet alleen de treinen naar Amersfoort maar ook die naar Utrecht konden stoppen.



Stoomlocomotief bij het Nieuwe Muiderpoortstation, ± 1940



Plaquette in het viaduct begin Javastraat

In 1935 begon men met het werk en in 1939 was de ophoging van de sporen voltooid en het Nieuwe Muiderpoortstation geopend. Om het succes van de actie te memoreren brachten de buurtverenigingen in de nieuwe viaducten bronzen plaquettes aan met daarop de korte tekst: 'Doorgang vrij, Oost is blij'.

Het badhuis

Het succes van de actie smaakte naar meer. Buurtvereniging Ceram ging zich ook inzetten voor een badhuis. In een pamflet schreef ze dat van de 13000 woningen in de Indische Buurt er slechts 3% over een eigen bad beschikte. Dit betekende dat 40000 bewoners geen goede badgelegenheid bezaten. Daarom pleitte ze voor een badhuis centraal in de buurt, midden op het Javaplein. De buurtvereniging startte een ware propagandaslag. In de etalages van de winkels kwamen foto's van het badhuis en er werden voorlichtingsavonden georganiseerd over baden en hygiëne. Voor de jeugd kwamen er speciale bouwplaten. Ook dit keer had de actie succes, want in 1942 kon het badhuis in gebruik worden genomen. De buurt was er erg blij mee want de eerste week kwamen er al meer dan 3000 bewoners een bad nemen.



Het nieuwe badhuis op het Javaplein, 1942

ARMOEDE EN OORLOG

De economische crisis in 1929 als gevolg van de ‘beurskrach’ had grote gevolgen voor de bewoners van de Indische Buurt. Mensen raakten werkeloos en moesten dagelijks gaan stempelen om een uitkering te krijgen. Een groot aantal bewoners kon ook de huur niet meer betalen en moest hun huis uit, waardoor verschillende woningen leeg kwamen te staan.

Jordaanoproer 1934

De werklozen organiseerden zich in ‘Werklozen Strijd Comités’ die bij de stempellokalen ageerden om andere werklozen tot actie aan te zetten. In 1934 kwam het tot een uitbarsting toen de regering Colijn besloot om de uitkeringen met tien procent te verlagen en de lonen van het gemeentepersoneel met vijf procent te korten. In de Jordaan gingen mensen toen de straat op en brak het beruchte Jordaanoproer uit. Ook in de Indische Buurt was het deze dagen onrustig en ontstonden rellen. Hier was de directe aanleiding een geplande kringvergadering op 4 juli van de nationaal Socialistische Beweging (NSB) in Huize Ambon. De communisten hadden samen met antifascisten opgeroepen om te komen demonstreren en velen gaven hieraan gehoor. Hoewel vanwege het overlijden van prins Hendrik de vergadering was afgelast, stond het Ambonplein vol demonstranten. De sfeer was grimmig en toen de politie de demonstranten probeerde te verspreiden braken er gevechten uit en werden er barricades opgeworpen. Ook de volgende dagen gingen de gevechten door. Een 18-jarige jongen die voor het raam stond te kijken naar de onlusten in de Bataviastraat, werd hierbij door een verdwaalde kogel getroffen.

Truien voor de Spaanse Burgeroorlog

De linkse partijen hadden veel steun in de Indische Buurt. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1935 stemde 38,7% op de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP), de voorloper van de PvdA, en 19,5 % op de Communistische Partij Holland, terwijl de revolutionaire Socialistische Arbeiderspartij ook nog bijna 4% haalde. De sociaalhistoricus Ger Harmsen die vele jaren in de buurt woonde, heeft in het boek *Herfsttijloos* treffend het politieke leven beschreven. Zijn ouders waren oorspronkelijk sociaaldemocraten maar gingen in de jaren dertig zoals veel mensen, toch op de communisten stemmen.



Breien voor hulp aan Spanje, 1936

De communisten waren namelijk zeer actief in de strijd tegen het opkomende fascisme zoals dat in Duitsland, Spanje en Italië vorm kreeg. Dit gebeurde niet alleen in hun partijkrant *De Tribune* maar ook in het partijkantoor aan de Celebesstraat. Hier kwamen de vrouwen bij elkaar om truien te breien voor de kamerdaden die meestreden tegen generaal Franco in de Spaanse Burgeroorlog.

Toen op 10 mei 1940 de Duitsers Nederland binnenvielen was de communistische partij ook een van de eersten die het verzet ging organiseren. Beroemd is de door hen geïnitieerde Februaristaking op 25 en 26 februari 1941, die een uniek protest tegen de Jodenvervolging vormde.

Verzamelen bij het Muiderpoortstation

De Indische Buurt zou de gevolgen van de oorlog merken. Ab Caransa zat op de 3^e Ambachtschool aan het Timorplein en heeft in een boek verslag gedaan van de oorlogsjaren. Samen met meer dan 100 leerlingen kreeg hij op een dag te horen dat hij van school verwijderd werd, alleen omdat hij jood was. Hiertoe beperkte het zich niet, de joden kregen steeds minder rechten en werden uiteindelijk gedeporteerd naar de

concentratiekampen. Het nieuwe Muiderpoortstation speelde daarbij nog een belangrijke rol als verzamelpunt waar de joden uit de hele stad heen werden gebracht om op transport gezet te worden.

In lange rijen stond men er te wachten, gepakt met koffers, en soms nog onwetend van de verschrikkingen waarmee ze later geconfronteerd zouden worden. Sommigen overleefden de treinreis in afgeladen goederenwagons zelfs al niet, anderen gingen later ten onder aan ontberingen of werden brutootweg vermoord in de gaskamers. De schrijver Victor E. van Vriesland maakte er na de oorlog een ontroerend gedicht over:

*Muiderpoortstation:
Tocht er door hun schimmen
Nog een stroom van lang,
Lang vergeten namen,
Lang vergeten ogen?
Zullen wij nog weten
Dat wij ons vergeten
Zijn vergeten?*



Deportatie van joden bij het Muiderpoortstation, 1943

Keesje Brijde

Op meer manieren werden de bewoners met de oorlog geconfronteerd. Een deel van de Joodse begraafplaats werd in gebruik genomen als oefenterrein voor de Wehrmacht. Scholen werden gesloten en af en toe vielen er bommen of kwam het Duitse afweergeschut op de huizen neer. Verschillende huizen raakten hierdoor beschadigd en er vielen zelfs enkele doden. Op 13 mei 1943 werden in het Flevopark de lijken van maar liefst zes Engelse vliegers gevonden. Hun vliegtuigen waren geraakt door het Duitse afweergeschut en neergestort.

De bewoners kregen ook te maken met een tekort aan voedsel en brandstof. Er was wel een voedseluitreikingslokaal van de distributiedienst en een uitgiftelokaal van de centrale keuken maar deze hadden steeds minder te verdelen. Vooral de koude Hongerwinter bracht velen in problemen. Bomen werden toen stiekem gekapt en veel



bewoners gingen op strooptocht naar plekken waar mogelijk nog wat te krijgen was. Voor de kinderen uit de Indische Buurt was het Oostelijk Havengebied aantrekkelijk om heen te gaan want hier stonden soms wagons vol met etenswaren die naar Duitsland afgevoerd werden. Ook kon men hier nog wel eens steenkolen vinden die er ooit waren overgeslagen, of brandbare sintels van oude stoomlocomotieven. Een bezoek aan het Oostelijk Havengebied was niet van gevaar gespeend, want de Duitsers hadden het tot 'Sperrgebiet' verklaard.

De twaalfjarige Keesje Brijde uit de Benkoelenstraat had het thuis moeilijk en liet zich hierdoor niet afschrikken. Op 13 december 1944 trok hij er met zijn vriendjes op uit. Ze verstopten zich achter de treinwagons maar een Duitser of een NSB'er snapte hen en schoot Keesje in koel bloeden neer. In allerijl werd hij nog naar het ziekenhuis gebracht maar het was al te laat. Keesje is vervolgens op de Nieuwe Oosterbegraafplaats begraven. Na de oorlog hebben verzetsmensen op de plek waar Keesje neergeschoten was, een houten kruis als herinnering neergezet. Hoewel dit kruisje niet helemaal meer op zijn oorspronkelijke plek staat, wordt hier nog jaarlijks even stil gestaan bij zijn dood.

Oorlogsmonumenten

Na de bevrijding op 5 mei 1945 was het in de hele buurt groot feest. Er werd onder andere een grote bevrijdingsoptocht met paarden georganiseerd en er waren festiviteiten voor kinderen. De oorlog werd echter niet vergeten.



Herdenkingssteen in de tuin van het Amsterdams Bouwfonds

In de tuin van het Van der Pekblok van het Amsterdams Bouwfonds tussen de Balistraat en de 1^e Atjehstraat kwam als een bescheiden eerbetoon een gedenksteen waarop drie verzetstrijders uit de Indische Buurt werden herdacht: J.T. F. Friederich en de broers G.W. en A.J. Engelen. Zij waren in het voorjaar van 1945 opgepakt en later als vergelding voor aanslagen van het verzet gefusilleerd. Friederich op 8 maart 1945 en de beide broers op 12 maart 1945. De eerste werd begraven op de erebegraafplaats Bloemendaal en de twee broers op ereveld Loenen.



Ceramplein

Er kwam ook nog een eenvoudige gedenksteen voor alle omgekomen verzetstrijders van de Indische Buurt. Deze werd aangebracht op het Ceramplein en had de tekst 'Hun leven, onze vrijheid, 1940-1945'. Hier zou jaarlijks op 4 mei de dodenherdenking plaats vinden. Omdat men de gedenksteen wel heel erg bescheiden vond kwam er in 1969 nog een kunstwerk bij van de kunstenaar Arend Soerink. Het betrof een bronzen beeldje op een betonnen sokkel.



Korfbal op het Makassarplein, ±1950

ACTIEF VERENIGINGSLEVEN

Na de oorlog werd in de Indische Buurt de draad weer opgepakt en startte een periode van wederopbouw. De buurtverenigingen van de Indische Buurt hadden hierbij een belangrijke rol. Oude verenigingen gingen opnieuw aan de slag en nieuwe verenigingen werden opgericht. Zij zorgden ervoor dat het sociale leven al snel bloeide als nooit tevoren.

Joop van den Ende

Grote belangstelling ging uit naar de opvoeding van de jeugd. De jongeren, die de oorlog hadden meegemaakt, waren opgegroeid in een tijd van armoede, honger en geweld. En dit leidde tot ernstige vormen van baldadigheid en schoolverzuim.

Om de jongeren weer op het rechte pad te krijgen, schoten de verenigingen als paddenstoelen uit de grond. Van alles werd er georganiseerd; kerstboomverbrandingen, filmvoorstellingen, uitstapjes naar Artis en straatvoetbalcompetities.

Joop van den Ende die later beroemd zou worden door zijn musicals en tv-programma's, kreeg hierbij zijn eerste ervaringen als producer. Hij werd midden in de oorlog, op 23 februari 1942, aan de Kramatweg 72 op één hoog geboren en verhuisde later met het gezin naar de Solostraat. Hij groeide op in een goed katholiek gezin.

Dit betekende dat hij nauw bij het katholieke verenigingsleven betrokken raakte. Hij ging naar de lagere school Sint Franciscus van Sales in de Javastraat en bezocht regelmatig de

R.K. Speeltuinvereniging Gerardus Majella op een binnenterrein achter een groot huizenblok aan de Tido-restraat.

Ook was hij nog even lid van het jeugdelftal van de voetbalvereniging Ambon. Al jong organiseerde Joop in zijn straat poppenkastvoorstellingen voor zijn vriendjes en toen hij wat ouder was, werd hij lid van het katholieke Amsterdamse Jongeren Toneel dat in het patronaatsgebouw van het St. Franciscus Liefdewerk in de Balistraat speelde.

Zijn vader was actief katholiek en had moeite met diens toneelspelen. Aan een kapelaan van de Gerardus Majellakerk vroeg hij of het niet raar was dat zijn zoon zich voortdurend wilde verkleden. Voor de zekerheid stuurde hij hem maar naar de katholieke ambachtsschool Don Bosco aan de Polderweg.

Daar leerde hij in ieder geval een goed vak. Niet wetende dat daarmee de basis werd gelegd voor de grootse decors die zijn musical- en theaterproducties laten zo zouden kenmerken.

Wijkcentrum Indische Buurt



1960

Er was een groot gebrek aan ruimten om alle jeugd- en kinderactiviteiten te kunnen organiseren. De lokalen van oude Niasschool mochten aanvankelijk gebruikt worden maar hier kwam in 1948 een eind aan toen er weer onderwijs in de school gegeven moest worden. De verenigingen richtten naar aanleiding hiervan een comité 'ter verkrijging van een verenigingsgebouw in Amsterdam Oost' op. Zij kwamen daarbij in contact met buurtverenigingen die zich met andere noden in de buurt bezig hielden, en besloten samen een wijkcentrum in de Indische Buurt op te richten. Op 29 november 1950 passeerde de stichtingsakte en op 11 mei 1951 vond de eerste wijkraad plaats. Niet minder dan veertig buurtverenigingen deden er aan mee. Het unieke was dat voor het eerst alle godsdienstige en politieke stromingen in de buurt met elkaar samenwerkten: van de rooms-katholieke speeltuinvereniging Gerardus Majella, tot het neutrale Ons Huis en de oudercomités van de protestante Elthetoscholen.

Het wijkcentrum werd gevestigd op de eerste verdieping van een school in de Minahassastraat, ook wel bekend als gebouw De Archipel. Het was spoedig het bloeiende centrum van de Indische Buurt. Het wijkcentrum gaf een buurtkrant uit met de Indische naam 'Tong -Tong' en organiseerde het ene festijn na het andere. Beroemd waren de wielerrondes door de buurt en de drumbandconcoursen waarbij het eigen muziekkorps Tubantia de strijd aanbod met andere muziekverenigingen in de stad.

Natuurlijk werd jaarlijks ook de Sinterklaasoptocht georganiseerd. De goedheiligman kwam dan met de boot bij de Veelaan aan en ging vervolgens te paard door de buurt. Eén keer ging dat mis. Waarschijnlijk was het paard de drukte niet gewend en steigerde het daardoor toen de Sint hem wilde bestijgen. Met de hulp van de politie en alerte omstanders ging het nog net goed. Toch werd besloten om in het vervolg Sinterklaas op een vrachtwagen of een open rijtuig rond te laten rijden.



Sinterklaas op een vrachtwagen, ± 1955



Drumbandconcours in de Indische Buurt, 1959

Van 15 november tot 6 december werd maar liefst drie weken feest gevierd. De reden was dat de Indische Buurt 50 jaar zou bestaan. De krant het Vrije Volk wijdde uitgebreid aandacht aan het gouden feest maar wees er wel fijntjes op dat de buurt het op een akkoordje had gegooid met de geschiedenis. Er waren immers al vòòr 1902 huizen in de Indische Buurt gebouwd. Het feest was er echter niet minder om. Ter verhoging van de feestvreugde kwam wethouder Steinmetz van Sociale Zaken het feest openen en een vlag op het badhuis aan het Javaplein hijsen.

Bouw Schellingwouderbrug en aanleg Flevoparkbad

De Indische Buurt was nog niet helemaal af. Het toenemende autoverkeer vroeg om een betere verbinding met Amsterdam-Noord. Al in 1935 waren er hiervoor plannen opgesteld maar crisis en oorlog hadden uitvoering voorkomen. Na de oorlog werd dit plan weer opgepakt en besloot Rijkswaterstaat twee bruggen te bouwen: de Amsterdamsebrug en de Schellingwouderbrug. Er was wel één probleem want de aansluitende weg kwam precies over de Joodse begraafplaats te lopen en volgens de joodse regels was dat niet toegestaan. De gemeente Amsterdam sloot daarom een overeenkomst met de joodse hoofdsynagoge waarbij men afsprak dat de joodse begraafplaats in Diemen met circa vijf hectaren werd uitgebreid en de stoffelijke resten van een groot aantal graven hier heen zouden worden overgebracht.

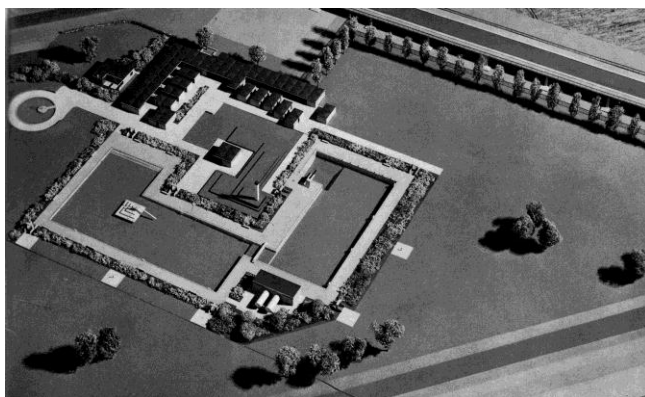
Eind 1956 begon men onder streng rabbinaal toezicht met het ontruimen van een deel van de oude begraafplaats en het herbegraven in Diemen. De toegangsweg kon hierna snel vanuit de Indische Buurt worden aangelegd. Op 30 november 1957 was het feest en werd officieel de Amsterdamse- en Schellingwouderbrug geopend. De vaste oeververbinding tussen Amsterdam-Oost en Amsterdam-Noord was een feit. Burge-

meester Van Hall liep met een stoet van genodigden over de brug. Ter gelegenheid van deze gebeurtenis had het wijkcentrum een handvaardigheidwedstrijd voor lagere school leerlingen uitgeschreven. Een comité met schoolhoofden was gevraagd de resultaten te beoordelen en de beste werkstukken werden in het gebouw De Archipel tentoongesteld.



Opening van de Amsterdamsebrug en de Schellingwouderbrug op 30 november 1957

Het bleef niet bij deze verandering. Het oude zwembad aan het Nieuwe Diep was dringend aan vervanging toe. De houten kleedhokjes en steigers waren ernstig vermolmd en verkeerden in een bouwvallige staat. Bovendien was het water van het Nieuwe Diep zodanig vervuild dat het uit hygiënisch oogpunt eigenlijk niet meer verantwoord was om er te zwemmen.



Maquette Flevoparkbad

Daarom werd besloten om aan de rand van het Flevopark een nieuw buitenbad aan te leggen: het Flevoparkbad. Een stuk van het Nieuwe Diep werd gedempt en hier kwamen drie bassins, met kleedcabines, toiletten, een drinkgelegenheid en grote lig- en speelweiden.

Op 25 november 1964 mochten schoolkinderen de eerste paal voor het bad slaan en twee- en half jaar later kon het zwembad in gebruik genomen worden. Bij de buurt was het zwembad zeer geliefd en pogingen in de loop der jaren om vanwege bezuinigingen het zwembad weer te sluiten, zouden voortdurend op ferme protesten stuiten.

Flevohuis

Grenzend aan het Flevopark bouwde men ook een nieuwe flat voor ouderen. De mensen leefden steeds langer en hier moest steeds meer rekening worden gehouden. Willen Drees had in 1946 de Noodwet Ouderdomsvoorziening bij de Tweede Kamer ingediend die aan de basis stond van de Algemene ouderdomswet (AOW) en ouderen boven de 65 een inkomen garandeerde. Daarmee kwam een eind aan de klassieke liefdadigheid waarvan ouderen tot dan toe afhankelijk waren. Bejaarden – zoals de ouderen toen werden genoemd – waren voortaan verzekerd van een gegarandeerd inkomen en begonnen ook op

het gebied van huisvesting eisen te stellen.



Slaapzalen waarop ouderen met zijn twintigen - gescheiden door een gordijntje - moesten slapen, werden nu onaanvaardbaar gevonden. Daarom kwamen overal in de stad goed geoutilleerde ouderencentra. Het Flevohuis dat naar ontwerp van architect B.J. Odink, op de uiterste hoek van de Indische Buurt - ver van het stadsgevoel - werd neergezet, was toentertijd zeer modern.

De bewoners hadden eigen slaapvertrekken en er waren gemeenschappelijke verblijfsruimten. Vanaf de bovenste etages had men bovendien een fantastisch uitzicht. Aan de ene kant zagen de ouderen de stad en aan de andere kant konden zij het Flevopark en het IJsselmeer zien liggen. Het Flevohuis werd hierdoor als zeer vooruitstrevend en maatstafgevend gezien. Daarom was het ook prinses Beatrix die het in april 1971 officieel kwam openen.

STADSVERNIEUWING

De slechte particuliere bouw in de Indische Buurt eiste na veertig jaar zijn tol. De huizen begonnen ernstig te verzakken. Overal kwamen scheuren terwijl ramen en deuren uit hun sponningen raakten. Dit gold vooral voor de Nieuwe Indische Buurt die in de jaren twintig was gebouwd en in mindere mate voor de Oude Indische Buurt, hoewel ook daar de woonomstandigheden er niet florissant op werden.

Stoppen verval

De eerste kritiek op de slechte woonomstandigheden kwam van het in 1964 opgerichte Comité Leefbaarheid. Dit actiecomité haalde ruim 3000 handtekeningen op onder een petitie waarin geprotesteerd werd tegen de huurverhoging en B&W gevraagd werd om maatregelen te nemen om het onderhoud aan de huizen te verbeteren. Veel resultaat had dit niet want in de Eerste Nota Stadsvernieuwing die de gemeente in 1969 presenteerde, waren voor de buurt nog geen maatregelen opgenomen.



Dichtgetimmerde panden in de Indische Buurt

Wethouder Kuijpers, die zelf in de buurt was opgegroeid, zei op een buurtvergadering in het Bavohuis dat de buurt nog best 30 à 40 jaar mee kon.



Wachten op sloop

De gemeente dacht het verval te kunnen stoppen door de particuliere eigenaren aan te schrijven dat zij hun woningen moesten op knappen. Al spoedig bleek de bewoners dat dit niet genoeg was. In januari 1972 organiseerde de wijkraad een grote buurtvergadering omdat een blok huizen op de Zeeburgerdijk er volgens Bouw- en Woning-

toezicht zo slecht aan toe was dat het gesloopt moest worden. De bewoners besloten toen een werkgroep op te richten om de verpaupering te stoppen. Dit was de werkgroep Wonen. Een van de eerste taken die de werkgroep op zich nam, was het uitnodigen van gemeenteraadsleden. In februari 1973 werden ze in een bus door de buurt rondgeleid en kregen ze met eigen ogen de schrijnende situatie van het dreigende instortingsgevaar te zien. Als vervolg op de busrit was een grote hoorzitting georganiseerd waarop ruim 300 bewoners waren afgekomen.

De aanwezige wethouders Kuijpers en Lammers beloofden toen dat de Indische Buurt bij het Rijk voorgedragen zou worden voor woningverbetering. Ook werd er voor de Indische Buurt een speciale Ambtelijke werkgroep in het leven geroepen, die het woningverbeteringsprogramma moest gaan begeleiden. Op het Timorplein kwam toen een 'Voorpost' van de Gemeente. Hier hield bestuurscontactenambtenaar Jan Beerenhout kantoor en konden bewoners met al hun vragen terecht.

Krakers

Toch kwam van de plannen voor woningverbetering weinig terecht. De particuliere eigenaren zagen hier namelijk weinig brood in. Wanneer ze door de gemeente voor de keuze gesteld werden tussen 'herstellen' of 'staken gebruik' kozen ze meestal voor het laatste. Veel woningen werden daarop dichtgetimmerd.



Krakers knappen de woningen weer op

Omdat er echter geen concrete bouwplannen voorhanden waren, bleven de planken niet lang voor de ramen zitten. Jongeren die een woning zochten, kraakten massaal de dichtgetimmerde woningen. Ze haalden de planken van de ramen en sloten de elektriciteit en het gas gewoon weer aan. Op een bepaald moment woonde er wel 400 kraakers in de Indische Buurt.

De Ambtelijke Werkgroep besloot uiteindelijk het roer om te gooien. Veel huizen waren zo slecht dat van herstel geen sprake kon zijn. Daarom kregen sloop en nieuwbouw voorrang boven het in stand houden van woningen. Dit kon ook eenvoudig want de grond in de Nieuwe Indische Buurt was in erfpacht uitgegeven, waardoor die tegen een geringe schadevergoeding van particulieren teruggevorderd kon worden. In juli 1977 kwam de Ambtelijke Werkgroep eindelijk met een Nota van Uitgangspunten waarin voorgesteld werd om tot de sloop van 17 blokken over te gaan en daar nieuwbouw te realiseren.

Buurtbewoners waren over de voorstellen slecht te spreken. Ze vreesden dat alle sociale voorzieningen, zoals winkels, cafés, scholen en buurthuizen zouden verdwijnen. Ook was er kritiek op de plannen tot de bouw van koopwoningen. Vooral projectontwikkelaar Gerard Bakker moest het ontgelden. Zijn panden werden massaal gekraakt en er vonden regelmatig protestacties plaats tegen zijn bouwplannen. Het drukke kruispunt op de Insulindeweg en de Molukkenstraat werd zelfs een keer bezet, waarbij een houten namaakkoopwoning in brand werd gestoken.

De Buurtwinkel

De bewoners gingen zich naar aanleiding van de ambtelijke plannen steeds beter organiseren. Ze richtten een Buurtoverleg op en kraakten op de Molukkenstraat een winkel die ze als actiecentrum inrichtten: de Buurtwinkel. Binnen het wijkcentrum werd aanvankelijk wantrouwend tegen de nieuwe actievoerders aangekeken maar dit veranderde snel toen de actievoerders binnen het wijkcentrum gingen participeren en het werk van de oude garde overnam. Uiteindelijk kwam het tot een fusie van de Buurtwinkel en het Wijkcentrum en betrokken ze samen het zusterhuis in het roomse blok rond de Gerardus Majellakerk. De naam veranderde toen in wijkopbouworgaan.

De acties van de buurtbewoners hadden na een tijdje succes. Jan Schaefer was in 1978 aangetreden als wethouder Stadsvernieuwing en stond erg open voor de wensen van bewoners. De ambtenaren kregen de opdracht om nauw met de buurt te gaan overleggen en met nieuwe voorstellen te komen.

De plannen voor koopwoningen werden geschrapt en de gemeente nam de 500 woningen van Gerard Bakker over. De buurt kreeg de belofte dat er alleen maar sociale woningbouw gerealiseerd zou worden. 'Bouwen voor de buurt' was het parool. De bewoners mochten naar de plek van hun woningen terugkeren of konden doorschuiven naar een nieuwbouwwoning in hun eigen buurt.



De Buurtwinkel in de Molukkenstraat

Op 7 april 1982 werd dit nieuwe beleid door de gemeenteraad vastgesteld en kon de stadsvernieuwing in de Indische Buurt goed op gang komen. De Amsterdamse woningcorporaties speelden hierbij een cruciale rol want zij mochten de nieuwe woningen gaan bouwen en exploiteren.

10 Jaar stadsvernieuwing

Er kwamen bouwteams, waarin ook bewoners zitting hadden, en samen met moderne architecten werd de nieuwbouw ontworpen. De structuur van de buurt met zijn grote kwadranten bleef gelijk, maar er kwamen wel nieuwe pleintjes en hier en daar verdween een smal straatje. De woningen waren van alle gemakken voorzien: een grote keuken, een douche, een balkon en bij ouderenwoningen zelfs een lift.

In 1989 werd door de Ambtelijke Projectgroep dan ook met tevredenheid teruggekeken op de resultaten van de stadsvernieuwing. In een evaluatienota concludeerde men dat het stadsvernieuwingsproces goed gevorderd was maar zeker nog niet af. Alleen kon het hoge tempo van sloop en nieuwbouw teruggebracht worden. Op het Javaplantsoen stond op 2 en 3 juni een grote tent, waar ter ere van tien jaar stadsvernieuwing twee dagen feest werd gevierd. Ook was er een debat met de wethouder stadsvernieuwing en enkele Tweede Kamerleden over hoe

het met de stadsvernieuwing verder moest. Er was alom tevredenheid. Bewoners uitten wel hun zorg dat de huren van de nieuwbouw in de toekomst te hard zouden stijgen, waardoor ze die niet meer konden betalen. De politici stelden hen echter gerust met de belofte dat de huurbescherming zeker gehandhaafd zou blijven.



NIEUWE IMPULSEN

Door het verval van de huizen en de daarop volgende stadsvernieuwing veranderde de buurt niet alleen qua bebouwing maar ook qua bevolking. De nieuwe huizen waren groter van oppervlak en de huishoudens kleiner waardoor het aantal inwoners fors daalde. Veel bewoners trokken ook weg naar nieuwe wijken en steden, zoals Almere, Purmerend en Heerhugowaard. Hier waren de woningen beter en was meer speelgelegenheid voor kinderen. Bovendien had men er de kans om aan een gezinswoning te komen.

De familie Bulut

De nieuwe bewoners van de buurt waren vaak buitenlanders die uit landen als Suriname, Turkije en Marokko kwamen. Maar ook andere nationaliteiten raakten goed vertegenwoordigd. De familie Bulut die in 1953 op een bovenwoning in de Eerste Atjehstraat kwam te wonen, wordt wel eens gezien als de eerste familie in een lange traditie van migratie. Dit is echter niet helemaal terecht.



De familie Bulut op de foto voor fotograaf Ben van Meerendonk in de 1^e Atjehstraat, 1953

De toen 31-jarige Mehmet Ali Bulut was namelijk door het Turkse ministerie van onderwijs voor een jaar naar Nederland gestuurd om hier het onderwijssysteem en de Kinderbescherming te bestuderen. De familie is echter bekend geworden omdat de fotograaf Ben van Meerendonk van het dagblad Trouw de opdracht had gekregen om een rapportage over het gezin te maken. Op zijn beroemde foto's portretteerde hij een gelukkig gezin dat zich thuis voelde in de buurt maar wel enigszins vreemd werd aangekeken door buurtbewoners, die nog weinig andere nationaliteiten gewend waren.

Hier kwam ruim tien jaar later met de komst van gastarbeiders verandering in. Eind jaren zestig bloeide en groeide Nederland en was er grote vraag naar arbeidskrachten om bedrijven te kunnen laten functioneren. In Marokko en Turkije werden zij op grote schaal geworven. Aanvankelijk bestond het idee dat de gastarbeiders na een aantal jaren weer zouden teruggaan naar hun moederland, maar dat bleek al snel een misvatting. Velen besloten te blijven. Ze lieten hun gezin overkomen en gingen op zoek naar passende huisvesting. In de Indische Buurt konden ze die dankzij de stadsvernieuwing vinden.



Turks centrum Zeeburgerdijk

De nieuwe bevolkingssamenstelling had gevolgen voor het sociale leven. Vooral de kerken merkten het. De Gerardus Majellakerk verklaarde de Indische Buurt zelfs tot 'kerkelijk noodgebied'. Niet alleen door de veranderende bevolking maar ook door de secularisatie van de samenleving, liep het aantal gelovigen in snel tempo terug. Men kon daardoor de kosten voor het onderhoud van de kerk niet meer opbrengen. Daarom besloot het kerkbestuur om de kerk te sluiten en op de Zeeburgerdijk een nieuwe kerk te bouwen.

Een initiatiefgroep vanuit de buurt ging zich er toen mee bemoeien omdat de bewoners niet wilden dat de beeldbepalende kerk gesloopt zou worden. Maar wat moet je met zo'n grote kerk? Uiteindelijk vond men een nieuwe functie in de vorm van het Internationaal Informatiecentrum en archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV). In 2011 is het IIAV, dat toen al haar naam veranderd had in Aletta, er weer vertrokken en zijn het Nederlands Philharmonisch Orkest en het Nederlands Kamer Orkest de kerk als oefenruimte gaan gebruiken.

Bij de Elthetokerk deed zich hetzelfde probleem voor als bij de Gerardus Majellakerk. Sloop viel hier echter niet te voorkomen. De kerkgemeente trok zich terug in het oude wijkgebouw op de Javastraat en het monumentale gebouw van Cornelis Kruyswijk werd ondanks protesten van monumentenbeschermers in 1992 met de grond gelijk gemaakt.

De andere schepping van Kruyswijk, de Rogatekapel in de Toministraat, bleef wel overeind en kon nog even als gebedshuis in tact blijven. Hiervoor waren echter wel nieuwe gebruikers nodig. Omdat door de veranderende bevolking ook het geloof veranderde, was er een toenemende vraag ontstaan naar gebedsruimten voor moslims. De Marokkaanse gemeenschap startte eerst met een provisorische moskee in de Batjanstraat maar moest hier verdwijnen omdat op die plek het buurthuis 't Karrewiel werd gebouwd.

Daarop kocht men de voormalige kapel van de Evangelisch Lutherse gemeente in de Toministraat. De brandweer maakte aanvankelijk bezwaar tegen het gebruik van de balkons maar het probleem kon dankzij bemiddeling van ambtenaren worden opgelost met als belangrijkste argument dat het gebruik al zestig jaar voor gelovigen geen probleem had gevormd.

Omdat het aantal bezoekers van moskee NASR zo toenam en er vanuit de buurt klachten kwamen, vertrok de moskee hier weer. In 1995 nam men aan de achterkant in de Celebesstraat een geheel nieuwe moskee met een oppervlakte van ruim 450 vierkante

meter in gebruik. De oude Rogatekapel werd daarop verbouwd tot woningen.

De Turkse gelovigen waren ook op zoek naar een nieuwe moskee. Zij lieten hun oog vallen op het oude GG&GD-gebouw aan de Zeeburgerdijk dat vrij kwam. Het gebouw was vrij groot en kon daardoor uitstekend dienst doen als gebedsruimte en sociaal cultureel ontmoetingscentrum. Deze nieuwe moskee kreeg de naam 'Ulu Camii'.

Meer koopwoningen

De stadsvernieuwing dreigde door de nadruk op sociale woningbouw voor een zeer eenzijdige bevolkingssamenstelling te zorgen, met vooral lagere inkomens. De onderzoekers Gerard Anderiesen en Arnold Reijndorp van de Universiteit van Amsterdam vonden dat geen goede ontwikkeling. Uit een onderzoek onder bewoners concludeerden zij dat de Indische Buurt een heterogene wijk was met uiteenlopende levensstijlen.

In hun rapport 'Eigenlijk een geniale wijk' adviseerde zij om deze heterogeniteit te koesteren en mensen met hogere inkomens voor de buurt te bouwen. Daarom pleitte zij voor de bouw van meer koopwoningen.

Ze werden op hun wenken bediend want ook het gemeentelijk beleid was inmiddels op dit punt veranderd. Er waren wel enkele protesten tegen deze beleidswijziging maar er was ook steun voor een meer gemengde buurt. Daarom kon voor het eerst in de Tidorestraat een koopwoningenproject gestart worden.

De bouw was een succes want de woningen waren binnen de kortste keren verkocht. Dit was reden genoeg om er mee door te gaan en op meer plekken in de buurt koopwoningen te bouwen.

100 Jaar Indische Buurt

Een verandering vond ook op politiek terrein plaats. De Indische Buurt werd samengevoegd met de nieuwe wijken Oostelijk Havengebied en IJburg tot Stadsdeel Zeeburg. Een aantal jaren later werd het gebied vergroot en ontstond Stadsdeel Oost. Op 21 maart 1990 mochten de bewoners voor de eerste keer naar de stembus om een eigen stadsdeelraad te kiezen. De ambtelijke projectgroep Indische Buurt werd opgeheven en de meeste ambtenaren kwamen in dienst van het nieuwe stadsdeel.



Buurtfestival 1990

Het nieuwe stadsdeel bestuur had nog genoeg werk te doen en zorgde voor nieuwe impulsen. In het millenniumjaar 2000 werd op initiatief van stadsdeel Zeeburg het 100 jarig bestaan van de Indische Buurt gevierd. Wederom had men het niet al te nauw met de geschiedenis genomen en een mooie datum voor een feest uitgekozen. Iedereen deed mee. Natuurlijk de eigen drumband Tubantia maar ook de vele nieuwe bewoners. Hierdoor werd het een kleurrijk feest dat uitgebreid liet zien hoe gemêleerd de Indische Buurt was geworden.



Drumband Tubantia bij het 100 jarig bestaan van de buurt, 2000

Stedelijke vernieuwing

Het stadsdeel ging ook door met het verbeteren van de buurt. Straten zoals de Javastraat werden ingrijpend opgeknapt en de stadsvernieuwing werd geïntensiveerd. Alleen noemde men het nu anders. De nieuwe term was stedelijke vernieuwing. De nadruk zou nu vooral op de oude Indische Buurt komen te liggen. Veel woningen hadden daar in de stadsvernieuwingsperiode een kleine opknapbeurt gehad en de tijd was aangebroken om het ingrijpender aan te pakken en een zodanige kwaliteit te realiseren dat de woningen nog een lange tijd mee konden.

De Berlageblokken van woningcorporatie Ymere en Indië 1 van Eigen Haard dreigden aanvankelijk gesloopt te worden maar protesten vanuit de buurt konden dat voorkomen. Samen met de Van der Pekblokken kregen ze zelfs de status van respectievelijk Rijks- en Gemeente monument.



Nieuwbouw Javaplein in de stijl van Berlage, 2013

De stedelijke vernieuwing vroeg van de woningbouwcorporaties die in de Indische Buurt bezit hadden een forse investering en daarom werd onderling afgesproken om het corporatiebezit in de Indische Buurt gedeeltelijk te herverkavelen. De woningbouwcorporatie De Alliantie werd de grootste eigenaar. Ze bezat al een aantal complexen maar werd nu ook de trotse bezitter van de vroegere woonblokken van Rochdale en Onze Woning.

De woningcorporaties de Alliantie, Eigen Haard en Ymere besloten het dagelijks beheer te intensiveren en de Indische Buurt weer in oude luister te herstellen. Hiervoor gingen ze ingrijpend aan de slag. In tegenstelling tot de vroegere stadsvernieuwing lag de nadruk nu meer op renovatie. Alleen hier en daar werden nog woningen gesloopt en vervangen door nieuwbouw, zoals op het Ceramplein en aan het Javaplein.



Het vroegere badhuis is nu een grande-café-restaurant, 2013

Een nieuw hart

De sloop van de woningen aan het Javaplein maakte het mogelijk om hier voor het eerst een echt plein te creëren. Van oorsprong was het Javaplein meer een kruispunt van wegen en trams dan een plek om elkaar te ontmoeten.. De architect Peter Geusebroek wist door de rooilijn van de nieuwbouw van het Borneohof iets terug te leggen ruimte vrij te maken voor een breed wandelgebied met een terrasje en een fontein. Aan het plein kon zo onder andere een bibliotheek, een fitnesscentrum en een horecagelegenheid komen. Zijn ontwerp was in veel opzichten spectaculair. Het gebouw kreeg een markante toren die duidelijk geïnspireerd was op het werk van Berlage, de architect van de tegenover liggende bebouwing. Binnen realiseerde de architect een woonhof met monumentale toegangshallen. De twee hoofdtrappenhuizen zijn heel

bijzonder want deze heeft de kunstenaar en ontwerper Piet Hein Eek vormgegeven met oude deuren die grotendeels afkomstig zijn uit de op deze plek eerder gesloopte panden.



Terrasje bij de oude Ambachtschool



Distilleerderij in poldergemaal



Nieuwe bestemming tuinhuisjes

Het Javaplein is met deze nieuwbouw het nieuwe hart van de Indische Buurt geworden. Ook het voormalige badhuis draagt daartoe bij. Nadat het door de komst van douches in de huizen zijn functie als badhuis had verloren, heeft het allerlei bestemmingen gehad. Uiteindelijk is het op initiatief van het stadsdeel ingericht als een modern café-restaurant waar mensen goed kunnen eten en drinken, met ervoor een terrasje waar de mensen uitkijken op de drukte van het Javaplein.

Meer oude gebouwen kregen in de Indische Buurt een nieuwe functie. In de oude ambachtschool aan de Borneostraat kwam een StayOkay hostel voor jonge toeristen en het filmhuis Studio K. Het oude hoofdrioolgemaal aan de Zeeburgerdijk werd veranderd in een keuken voor een traiteur en het poldergemaal in het Flevopark ging dienst doen als een distilleerderij en proeflokaal van likeuren. Zelfs de tuinhuisjes bij de toegang van de Van der Pekblokken kregen een functie. Hier kwam een kunstenaar in die van plastic afval kunst- en gebruiksvoorwerpen creëert.



Opgeknapte Javastraat, 2013

In kranten werd zelfs al geschreven dat de Indische Buurt langzamerhand een hippe buurt was geworden. Na alle vernieuwingen wonen de mensen er graag.

LITERATUUR

Aafjes, Bertus: *De Amsterdamse kijkdoos* (In de Nederlanden zingt de tijd, Amsterdam 1976)

Anderiesen, Gerard en Arnold Reijndorp: *Eigenlijk een geniale wijk* (Amsterdam 1990)

Caransa, Ab: *Van School verwijderd. Jood.* (Haarlem, z.j.)

Dekker, Maurits: *Amsterdam bij Gaslicht* (Amsterdam 1949.); *Amsterdam* (Amsterdam 1931)

Gelder, Henk van: *Joop van den Ende de biografie* (Amsterdam 2012)

Harmsen, Ger: *Herfsttijloos* (Nijmegen 1993)

Heijdra, Ton: *Zeeburg, de geschiedenis van de Indische Buurt en het Oostelijk Havengebied*, Alkmaar 2000; *Darren en werkbijen* (Alkmaar 1999)

Huisman, Jaap: *Van der Pek-blok* (Amsterdam 2009)

Israëls Han en Annet Mooij: *Honderd jaar GG&GD Amsterdam* (Amsterdam 2001)

Lugt, F.: *Wandelingen met Rembrandt in en om Amsterdam* (Amsterdam 1915)

Nescio: *Boven het dal en andere verhalen* (Amsterdam 1942); *De Uitvreter, Titaantjes, Dichtertje, Mene Tekel* (Den Haag 1956)

Roegholt, Alice e.a.: *100 jaar Indische Buurt* (Amsterdam 2000)

Spijker, P.: *De Indische Buurt, geschiedenis van een Amsterdamse wijk* (Amsterdam 1986)

Stigter, Bianca: *De bezette stad* (Amsterdam 2005)

Wijkopbouworgaan Indische Buurt: *De Indische Buurt, van Seeburgh tot Zeeburg* (Amsterdam 1990)

HERKOMST ILLUSTRATIES

André Temme: ANP, Ton Heijdra, Archief Ton Heijdra, Stadsarchief:, NIOD, IISG: